

Dušan Kos

BELA KRAJINA V POZNEM SREDNJEM VEKU

(nadaljevanje in konec razprave)

MESTA IN MEŠČANSTVO

Nastanek in razvoj dveh edinih mest v Beli krajini je zvezan z gospodarskim in političnim dogajanjem na tleh Bele krajine. Prvi zametki se začno kazati v začetku 13. stoletja, ko je Belo krajino zajelo politično zatišje in so bili ustvarjeni pogoji za gospodarsko osnovo bodočih mest. Pri tem imam v mislih nastanek »mestnega gospodarstva«: obrtništvo, ki producira konsumente in jih potem zamenjuje z ozkim krogom agrarnega podeželja, v kasnejšem obdobju pa tudi trgovino med mesti in oddaljenimi področji.²⁷⁰ Zelo pomemben faktor so pomenile ustaljene cestno-prometne vezi. Do konca 13. stoletja je bila najpomembnejša ona, ki je povezovala po dolini Črmošnjice Sotesko in Črnomelj ter nato nadaljevala pot na jugovzhod preko Kolpe na Hrvaško. Ob tej cesti se je najkasneje do leta 1200 začel od okolice ločevati kraj »qui dicitur Schirnomel«. Približno v tem času (1228) je postal sedež prafare za celo »provinco Metlika«. Črnomelj je bil sicer poseljen že v zgodnj srednjeveškem obdobju, saj spada staroslovanska nekropola ob farni cerkvi menda v 10. ali 11. stoletje.²⁷¹ Na to naš navaja tudi sam toponim, ki je nastal iz slovanskega antroponima Črnomir, Črnočišl.^{271a}

Črnomelj je imel s strateško lokacijo na okljuku Lahinje ob (verjetno) edini cestni povezavi Kranjske in Hrvaške ter kontinuirani srednjeveški poseljenosti vse pogoje za razvoj bodočega trga in mesta. Prav tako si »farnie cerkve« ne moremo zamisliti brez večje naselbine v neposredni bližini.²⁷² Zaključimo lahko, da je Črnomelj že okoli leta 1220 kazal znake zametka trga, ki je ob pacifikaciji Bele krajine in bližnje Hrvaške v obdobju Andeških postal glavno središče Bele krajine, v kolikor ni bil že prej. Vendar nikoli ni postal sedež uprave, ki jo je izvajal kastelan v Mehovem, kateremu je bil Črnomelj vsaj do leta 1277 podrejen.²⁷³ Med leti 1228 in 1277 je postal trg (*forum Zernemli*). Neagrarno gospodarstvo se je zlasti intenziviralo z nastopom Gorjskih, ki so z zvezami s hrvaškimi fevdalci omogočili živahnije trgovske stike med obema državama. Zopet so se razvile stare cestne komunikacije ali nastale nove. Vedno pomembnejša je postajala ona, ki je povezovala Novo mesto, Mehovo in Metliko ter se nadaljevala preko Kolpe v smeri Ozlja in Ribnika. Obe vpadnici (črnomalska in metliška) sta bili povezani s cesto Črnomelj—Talčji vrh—Otovec—Rožanec—Gaber—Semič—Štrekljevec—Jugorje. Najbližja povezava med Črnomljem in Metliko pa je potekala od Črnomlja preko Vranovičev, Gradaca, Podzemlja, Primostka do Metlike. vzdolž levega brega Kolpe je tekla stara trasa česte od Metlike do Vinice, na kar opozarjajo številne arheološke najdbe. Slednjó je bil Črnomelj povezan preko Doblič, Tanče gore, Obrha in Nerajca. Lokalna povezava med Črnomljem in Adlešiči ni imela večjega pomena, saj na hrvaški strani ni imela nadaljevanja.²⁷⁴ Konec 13. stoletja je začela dobivati dominanten položaj cesta Novo mesto—Metlika, ki je bila najkrajša povezava s Hrvaško v jugovzhodni Kranjski. Zato lahko opazimo dvig Metlike, ki je kmalu prevzela vlogo Črnomlja. Tudi tu gre za starejša kulturna tla, bogata z arheološkimi ostanki.²⁷⁵

²⁷⁰ F. Zwittler, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 48.

²⁷¹ J. Dular, Arheološka topografija Slovenije, Topografsko področje XI (Bela krajina), Ljubljana 1985 (= ATS), str. 58.

^{271a} F. Bezljaj, Slovenska vodna imena I, Ljubljana 1956, str. 124.

²⁷² Zwittler, o. c., str. 20.

²⁷³ Schumi, objava v AH I, str. 239–240.

²⁷⁴ F. Truhlar, Stara pota ter poskus rekonstrukcije nekdanje prometne mreže, Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 103.

²⁷⁵ Dular, ATS, str. 89–94.

Pečat mesta Črnomelj
iz 1587 (orig. pečatnik
v Narodnem muzeju v
Ljubljani)

V primeru srednjeveške Metlike gre drugače kot pri Črnomlju za novo naselje brez kontinuitete, ki je začelo nastajati z naseljevanjem neagrarnih proizvajalcev na zavarovanem kraju. Jedro srednjeveškega trga moremo iskati na naravnem pomolu, ki ga omejujeta potok Obrh in struga Bojice — tak prostor je bil že v starejših obdobjih najprikladnejši za naselitev. Dvigu Metlike je botrovala bližina državne meje ter edini izpričani srednjeveški prehod Kolpe — brod — južno od Metlike.²⁷⁶ O tem danes govori toponim Jurovski brod na hrvaški strani. Poleg tega ne smemo pozabiti na belokranjske ministeriale »Metliške«, ki so dobili v Metliki svoj sedež, tako kot so imeli sedež v Črnomlju ministeriali Črnomaljski!²⁷⁷ V nasprotju s Črnomljem je podružnična in kasneje župna cerkev stala izven naselja pri Rosalnicah oziroma Logu: »apud Augiam iuxta fluvium Culpe«.²⁷⁸ Prva konkretna omemba Metlike je iz leta 1300.²⁷⁹ Do leta 1372 je naselbina nosila ime Novi trg (Novum forum, Neuwenmarcht, Nevnmarcht itd.)²⁸⁰ Leta 1378 pa se pojavi novo ime Metlika (Medlik). Naselbina je prevzela kot novo ime pokrajinsko ime Bele krajine,²⁸¹ toda preimenovanje je bilo zgolj logična posledica razvoja naselja. Meščanske pravice (ne pa naslov) je dobila Metlika pred letom 1335, kot je razvidno iz potrdilne listine grofa Alberta Goriškega iz leta 1365,²⁸² vendar ta na isti dan v listini glede privilegijev plemstvu govori med drugim o svojih »marckten«²⁸³ (Metlika, Črnomelj, Višnja gora, opomba D. K.)! Kako je s stvarjo? Pravna osnova srednjeveških trgov so bili sejmski privilegiji. Termin za naselje pa ni bil trden. Včasih se omenja kot markht (forum), včasih kot »stadt« (civitas). Meščanske pravice so se širile, podeljevali so se novi privilegiji. Trg je morel imeti prav tako široko avtonomijo in bil obzidan kot mesto, zato pa je bil naziv mesto mnogo odličnejši. Vasilij

²⁷⁶ Prim. Urbar Nemškega viteškega reda 1490 v ZALJ.

²⁷⁷ Valvasor XI, str. 601–608, trdi, da so ustanovili Črnomelj prav gospodje Črnomaljski konec 12. stoletja ter ga potem imeli v lasti skoraj 200 let! To seveda ne drži, saj je Črnomelj kot naselje obstajal že prej, »meščanske pravice« pa je tako kot Metlika dobil od Goriških.

²⁷⁸ MMK XVIII, št. 17, str. 130–131.

²⁷⁹ Schumi, objava v AH II, str. 244.

²⁸⁰ Npr. listine: MMK XVIII, št. 18, str. 131; št. 89, str. 172. HHSa, listina 1372 junij 15 (prepis ZIMK). A. Svetina (Metlika, Ljubljana 1944) meni, da je stal Novi trg med Rosalnicami in Metliko (str. 1)! Ta teza ne zdrži resnejše kritike, saj ni znano nobeno meščansko naselje v neposredni bližini Metlike, pa tudi viri so povsem nedvoumni.

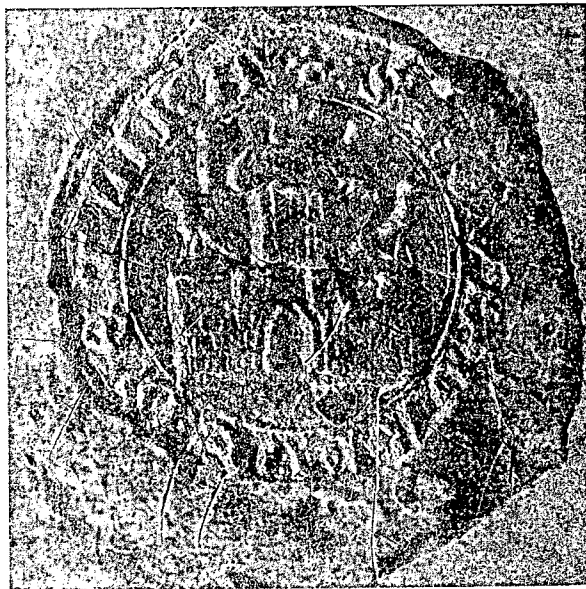
²⁸¹ J. Dular, Metlika skozi stoletja, Ljubljana 1978, str. 3.

²⁸² Etnolog, št. 1, str. 26.

²⁸³ AS, Listina 1365 april 29.

Melik meni, da se da razložiti nihanje v terminih mesto — trg z meščanskimi ambicijami po formalnem dvigu naselja v »mesto«. Meni, da med mestom in trgom ni večje pravne razlike, je pa seveda v gospodarskem oziru, ugledu, tudi obzidju, itd. Ko je postal edini način za doseglo mestnega naslova podelitev s strani vladarja, je nastala tudi pravna razlika mesto — trg.²⁸⁴ V tem kontekstu moramo slediti tudi obema belokranjskima mestoma. Zdi se, da (vsaj) Metlika s pridobitvijo tako imenovanih »mestnih pravic« od Goriških v prvi tretjini 14. stoletja po vzoru kostanjeviškega mestnega prava, še ni imela naziva mesto. To stanje se je nenazadnje odražalo tudi v samem imenu Novi trg, ki pravzaprav označuje novo meščansko naselbino, ne pa odnos do Črnomlja kot »starega trga«. Zato lahko datiramo nastanek Metlike kot **meščanske naselbine** med leti 1277 in 1300. Leta 1277 se namreč ne omenja poleg trga Črnomlja nobeno drugo meščansko naselje v Beli krajini. Tekom 14. stoletja so hoteli metliški meščani pokazati dvig svojega trga tudi z novim imenom, ki ne bi več vsebovalo besede »trg«. Za to so se odločili po letu 1364, ko je bila sklenjena dedna pogodba med Albertom Goriškim in Habsburžani, saj so si želeli pravočasno zagotoviti stare meščanske pravice. V prvi znani omembi kraja po habsburški zasedbi Bele krajine iz leta 1378, je že novo ime — Metlika. Kot močnejše in pomembnejše mesto v Beli krajini in sedež uprave za grofijo »Slovenska marka in Metlika« so prevzeli staro in najmarkantnejše ime pokrajine. Po tem letu se staro ime omenja le še enkrat in to v potrdilni listini cesarja Friderika III. leta 1457, ko je potrdil privilegije Metličanom; a je očitno, da je pisar, ker je pred seboj pač imel stare privilegije, staro ime avtomatično prepisal.²⁸⁵ Prvič se z besedo omenja Metlika kot »stat« leta 1407.²⁸⁶ Za Črnomelj nimamo nobenih podatkov, ki bi osvetlili mesto po tej plati. Sodeč po omembi iz leta 1365 je šlo za enak primer. Baje je leta 1457 mesto Metlika potrdilo, da ima Črnomelj od goriških grofov iste pravice kot Metlika, da pa so mu zgorele v požaru.²⁸⁷ Zanimivo je, da se še leta 1490 v urbarju Nemškega viteškega reda omenja Črnomelj kot »marckht«. Metlika je sorazmerno zgodaj dobila obzidje, ki se omenja leta 1367 (rinchmawer).²⁸⁸ Stanje v 15. stoletju ni bilo preveč zadovoljivo; zato je cesar Friderik leta 1464 za dobo

*Pečat mesta Metlika
iz 15. stoletja (orig.
pečatnik danes izgubljen)*

²⁸⁴ V. Melik, Mesto (Civitas) na Slovenskem, ZC XXVI/1972, str. 311–312.

²⁸⁵ Etnolog, št. 7, str. 33–35.

²⁸⁶ AS, Listina 1407 junij 13.

²⁸⁷ Zwitter, o. c., str. 2.

²⁸⁸ HHStA, listina 1367 junij 23 (prepis ZIMK).

štirih let namenil polovico rent, ki so mu pripadale od mesta, za popravilo in gradnjo obzidja.²⁸⁹ To je bila dobra naložba, saj so se v tem času Turki nevarno približali Kranjski, ki ni že dobrih trideset let doživela turškega napada.²⁹⁰

Meščanski privilegiji obeh mest so bili enaki kot kostanjeviški. Kostanjevica je bila v tem oziru »matično mesto« v odnosu do mlajših belokranjskih.²⁹¹ Tako kot v vseh naših srednjeveških mestih in trgih je imel najvišji položaj v Metliki mestni ali tržni sodnik. Bil je zapriseženi predstavnik mesta in najvišji nadzornik vseh mestnih uradov. Vodil je mestni svet in sodne razprave, v kolikor je bilo pristojno mestno sodišče. Prvi sodnik, ki se v Beli krajini omenja, je neki »Ulreich richter ze dem Newenmarcht«, ki je pričal grofu Albertu Goriškemu leta 1344.²⁹² V Črnomlju je bil leta 1390 sodnik Oswald,²⁹³ leta 1466 pa Hans Segrér.²⁹⁴ Za Metliko so podatki o mestnih oblasteh nekoliko manj obskurni: leta 1444 — Peter Groman²⁹⁵ in 1455 — Peter Ehrlich.²⁹⁶ Drugo instanco je tvoril »notranji svet«, imenovan tudi »dvanajsterica« (zbelfern, die czwelifaer). Kot je razvidno iz imena, je obstajal iz 12 meščanov, ki so izpopolnjevali med letom izpraznjena mesta tako, da so volili iz zunanjega sveta toliko ljudi, kolikor so jih potrebovali. Sami so volili svojega načelnika — starešino, ki je imel prvotno podoben status kot sodnik. Pristojnost sveta je bila predlaganje dveh kandidatov za novega sodnika, a vedno le iz lastnih vrst! Tako se je počasi izoblikovala mestna aristokracija, ki je izločila zlasti obrtništvo iz najvišjih oblastnih struktur. Svet si je kasneje pridobil velike pravice: odločanje o davkih, pridobitvah meščanstva, del sodne oblasti itd.²⁹⁷ Prvič se notranji svet omenja leta 1431²⁹⁸ in pogosto stoji poleg sodnika pri sklepanju mestnih poslov. Enako kot notranji svet je bil zunanji prvotno dvanajstčlanski (kasneje 24 članov). Popolnjeval se je iz občine. Posebnih upravnih funkcij menda ni imel, bil pa je vmesni nadzorovalni organ med notranjim svetom in občino. S slednjo so volili mestnega sodnika. Skupaj z notranjim svetom se je moral udeleževati mestnih sej. Prvotno je moral biti iz njih srede izbran kandidat za novega člana notranjega sveta. Najštevilnejši organ je bila občina. Ta je volila mestnega sodnika, bila je obvezna prihajati na letne zборе in sodelovati pri sojenju večjih kriminalnih dejanj. Prvotno je občino sestavljalo 52 članov, kasneje 64. Izmed sebe so tudi volili načelnika.²⁹⁹ Občino prvič omenja Bernard Katter leta 1456.³⁰⁰

Do leta 1374 sta bila Črnomelj in Metlika goriški mesti. Nadzoroval ju je glavar »Slovenske marke in Metlike« kot grofov namestnik. Ta nadoblast se je ohranila tudi v obdobju Habsburžanov, dokler je obstajala funkcija glavarja grofije (do okoli leta 1556). Znaki formalne podrejenosti so se ohranili do konca 16. stoletja, saj so Metličani še naprej javljali izvolitev mestnega sodnika imetniku metliške graščine in gospostva kot dediču nekdanjega glavarstva.³⁰¹ Mestna avtonomna oblast se je v srednjem veku širila tudi izven obzidja. Mislim na mestno sodstvo, kateremu je bilo podrejeno t. i. pomirje. Za obe belokranjski mesti velja, da je imel mestni in ne deželski sodnik izključno sodstvo v pomirju za vse sodne zadeve. V rokah je držal tudi krvno sodstvo.³⁰² Ni pa mestna oblast segala na viteze in mestne hlapce, ki jih je leta 1407 nadvojvoda Leopold osvobodil vseh meščanskih bremen,³⁰³ ter ljubljanske meščane, ki jih je lahko sodil le ljubljanski mestni sodnik, če so se pregrešili v Beli krajini. Glavar Andrej Hohenwarter določila očitno ni upošteval, do-

²⁸⁹ Schumi, objava v AH I, št. 41, str. 96.

²⁹⁰ S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik Muzej.skega društva za Slovenijo (= GMDS), XXIV/1943, str. 8.

²⁹¹ Zwitter, o. c., str. 1–2. Etnolog, str. 25.

²⁹² MMK XVIII, št. 71, str. 166.

²⁹³ ANVR, št. 1540, str. 403.

²⁹⁴ ANVR, št. 2092, str. 557.

²⁹⁵ Etnolog, št. 4, str. 30–31.

²⁹⁶ ANVR, št. 2033, str. 541.

²⁹⁷ Svetina, o. c., str. 8, 12, 18–19.

²⁹⁸ Etnolog, št. 3, str. 28–30.

²⁹⁹ Svetina, o. c., str. 11, 19–21.

³⁰⁰ Etnolog, št. 5, str. 31–33. Enako Zwitter, o. c., str. 36.

³⁰¹ Svetina, o. c., str. 9.

³⁰² Zwitter, o. c., str. 34.

³⁰³ AS, listina 1407 junij 18.

klér ga ni opomnil cesar Friderik leta 1465, da ljubljanski meščani na ozemlju Slovenske Marke niso pod sodni ondodnim sodiščem.³⁰⁴ Posebno imuniteto so predstavljali posest in podložniki Nemškega viteškega reda v Metliki in Črnomlju. Red je že leta 1267 dobil od vojvode Ulrika Spanheima nižje sodstvo na Koroškem, Kranjskem in v Slovenski Marki. Po tem privilegiju so komturji lahko v lažjih zadevah sami razsojevali vse spore, v težjih (»krvnih«) je ostala podsodnost deželskim sodiščem.³⁰⁵ Vsi ostali meščani so bili seveda podsodni črnomaljskemu oziroma metliškem mestnemu sodišču, razen njihove posesti izven pomirja (npr. fevdi), za katere je veljalo **deželno pravo**. V drugi polovici 15. stoletja so metliški meščani dobili v svoje roke celo deželsko sodišče Metlika (sicer je pripadalo gospostvu) in mitnico, ki jim ju je leta 1477 dal cesar Friderik v zakup za 132 funtov denaričev.³⁰⁶ S tem so z izjemo plemstva dobili sodstvo nad celo Belo krajino, a brez teritorija gospostva Poljane. Dolžnosti meščanov so bile v srednjem veku jasne: straža, zidanje, popravljanje obzidja, jarkov in mostov ter plačevanje davka. Prav slednje je delalo velike skrbi tako knezu kot meščanom. Davek, ki ga je moralo mesto plačati komori, se je porazdelil med meščane. Niso pa ga plačevali imetniki imunitet od svojih posesti. Ker je šlo v večini primerov za cerkvene kroge, ki so dobivali nova in nova volila (ta so postajala prosta davkov), so se metliške mestne oblasti na čelu s sodnikom Petrom Gromanom leta 1444 odločile, da tega početja ne bodo več trpele. Prepovedale so meščanom karkoli zapisati cerkvi, za večno luč ali bratovščini, ker bi potem »*der herschofft und auch der stat von diensten nicht koem*«. V ta namen naj raje zapišejo določeno vsoto denarja od dediščin, ki jih prodajo takemu, »*der mit der stat leydet und nochpawer ist*«. ³⁰⁷ Jasno je, da je bilo določilo naperjeno proti Nemškemu viteškemu redu v Metliki, ki je bil oproščen vseh bremen od svojih posestev. Čeprav virov te vrste ni, lahko sklepamo, da je (vsaj) v Metliki kot sedežu komende kontinuirano prihajalo do sporov mesto — Nemški viteški red, zlasti ko je deželni knez poostiril svojo fiskalno politiko. Poudariti velja, da to določilo ni zadevalo plemstva, ki je še naprej poklanjalo posest Cerkvi (manus mortua) in bratovščini Rešnjega telesa, ki so jo ustanovili 1444.³⁰⁸ Mestno pravo je sicer prepovedovalo prodajo nepremičnin plemstvu, ki ni hotelo izpolnjevati meščanskih bremen, a jih je še tega določila osvobodil nadvojvoda Leopold, kot smo videli zgoraj. Veljalo je splošno načelo, naj imajo podložniki imunitet (Nemški viteški red, op. D. K.) in drugi nemeščani (plemstvo, op. D. K.) le toliko obveznosti do mesta, kolikor participirajo na meščanskih poklicih, trgovini in obrti.³⁰⁹

Mesta v »Slovenski marki in Metliki« se v ekonomskem oziru niso mogla dvigniti. Potencialno agrarno zaledje je z lastnim obrtniškim delom zadovoljevalo potrebe po neagrarnih konsumentih ter jih celo prodajalo naprej (krošnjarjenje), saj si zaradi vedno večje izčrpanosti od 15. stoletja naprej kmetje niso mogli privoščiti prodaje svojih produktov v obeh belokranjskih mestih. Zato tudi niso bili sposobni kupovati obrtne proizvode od ondodnega meščanstva. Že v 14. stoletju se je pričel boj mest proti nedovoljeni kmečki trgovini, ki je v 15. stoletju dosegla neslutene razsežnosti. Kmetje so v Beli krajini lahko izkoristili ugoden geografski položaj — bližino hrvaške meje — ter po »kočevski« cesti trgovali oziroma tvorili blago. Verjetno so se bolj preusmerili na posredniško tovarništvo in vmesno trgovino kot pa na trgovanje za osebne potrebe, ki ni bilo donosno. Plemstvo je zaradi lastnih koristi kmečko trgovino podpiralo. Kljub posredovanju kneza in sporazumom obeh strani o omejitvi kmečke in plemiške aktivnosti se stanje v novem veku, za meščanstvo ni izboljšalo.³¹⁰ Tako so na primer kmetje v Bojanji vasi imeli povsem

³⁰⁴ GZLj III/76.

³⁰⁵ GZLj XI/24.

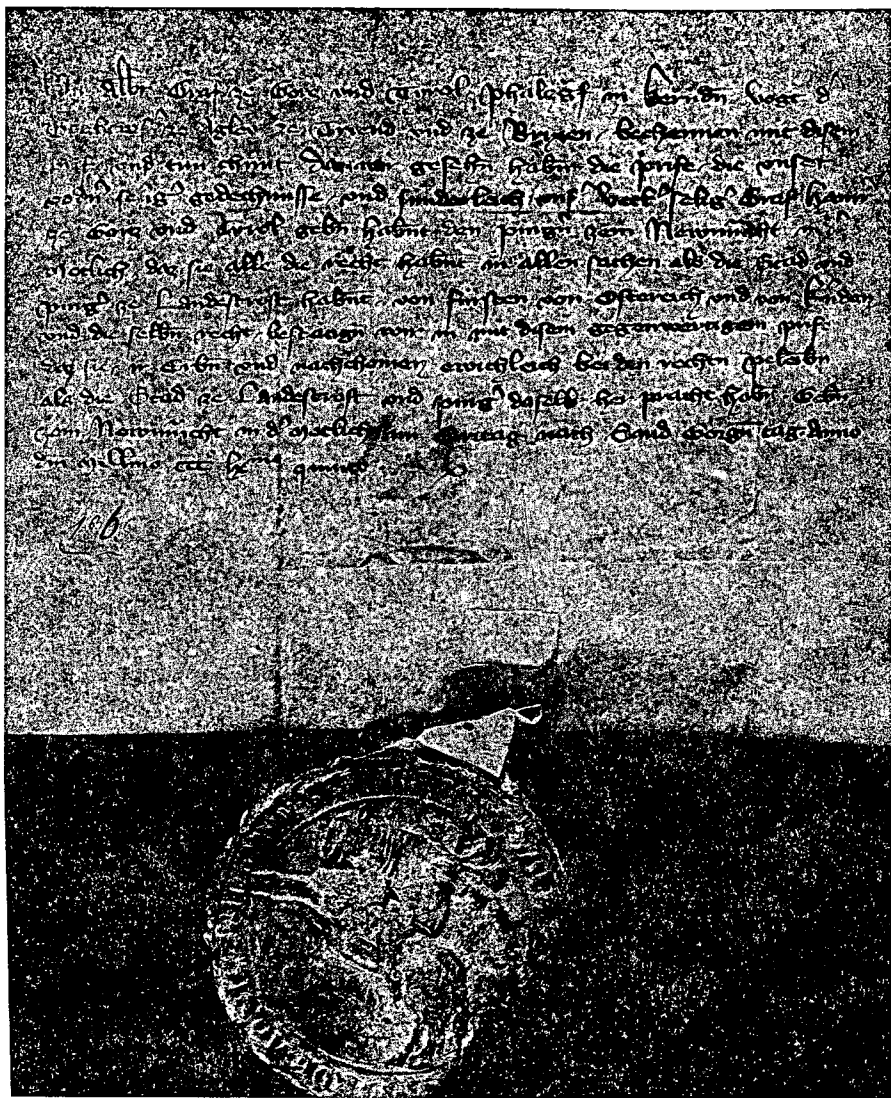
³⁰⁶ HHStA, listina 1478 februar 17 (fotokopija v AS).

³⁰⁷ Etnolog, št. 4, str. 30–31.

³⁰⁸ ZALj, Urbar Nemškega viteškega reda 1490 (urbarju so priključena pravila bratovščine iz 1447). Etnolog, št. 9, str. 37–39; št. 14, str. 44–45; št. 15, str. 46.

³⁰⁹ Zwitter, o. c., str. 45.

³¹⁰ Zwitter, o. c., str. 49–54. GZLj III/20, III/68, IV/19, IV/27 in X/95.

Listina grofa Alberta Goriško-tirolskega, izdana v Metliki 20. aprila 1365, v kateri potrjuje mestne pravice metliškim meščanom (orig. v Arhivu Slovenije)

legalen letni sejem pri cerkvi sv. Marjete (*kirchtag bey sannd Margrethen kirchen*), ki ga je nadzoroval metliški sodnik in od njega pobiral mitnino. Leta 1492 so Metličani zaprosili cesarja Friderika, da jim dovoli predstavitev sejma v Metliko, ker je bil menda »*von Turkhen und annder werlwerttiger leuff*«³¹¹ ogrožen. Cesar je prošnji ugodil.³¹¹ Metličane je k temu navedla lastna nemoč pred kmečkim podjetništvom, bolj kot strah pred Turki. Posebno vzpodbudo so dobili nekaj mesecev poprej, ko je bil sklenjen sporazum med mesti in plemstvom glede restrikcije kmečke trgovine. Meščanska trgovina iz Hrvaške je zaradi predpisanih omejitev in obveznih poti obsegala zgolj živino in kože.³¹²

Izrazito slab gospodarski položaj in nepomembnost obeh belokranjskih mest je upočasnjevalo »emancipacijo od grude«, kot je označil Fran Zwitter opuščanje me-

³¹¹ Etnolog, št. 12, str. 42–43.

³¹² Zwitter, o. c., str. 60.

ščanske agrarne proizvodnje,³¹³ prav zaradi slabega zaledja belokrajnskih mest, da bi lahko v polni meri živila obrt in trgovina. Črnomelj in Metlika sta zato ostala napol urbanizirani provincialni gnezdi brez možnosti prosperitete. Meščanstvo in mesto je ohranilo večjo zemljiško posest ne le v neposredni okolici mest, temveč tudi na širšem področju Bele krajine: Črnomaljšani so imeli posest v Dragi pri Črnomlju in »pred Črnomljem«³¹⁴ — torej po okoliških gričih (njive, travniki, vinogradi). Več podatkov imamo o Metličanih. Pri Metliki so imeli travnike, njive, mline v Logu; dvorce, kmetije; kleti in njive v Brčicah, Vranešičih, Križevski vasi, Slamni vasi, Svržakih, Grabrovcu in Dragomlji vasi; gornino in desetino v Brčicah; gmajno »stari grad« pri mestnih vratih, njive pod Bočko, v Galčjem vrhu in Bojanji vasi ter seveda večino obdelane in neobdelane zemlje v mestnem pomirju.³¹⁵ V okolici sta imela posest tudi deželnoknežje gospodstvo³¹⁶ ter Nemški viteški red, (zlasti na Bočki).³¹⁷ Poleg meščanstva in Cerkve je imelo v Metliki in Črnomlju ter v okolici imovino tudi plemstvo: goriški fevdi v Metliki, Soteški domci v Črnomlju, travniki Jurija iz Grma pred Metliko, Apreharjev stolp, дворец in kočar v Metliki; Gallov mlin na Kolpi pod mestom ter Ennglhauserjeva posest med Brčicami in Metliko je vse, kar lahko zasledimo.³¹⁸ Pozabiti ne smemo tudi na imetje vitezov iz Metlike in Črnomaljskih, ki so imeli sedež v obeh mestih.

Večina mestnega prebivalstva je bila v srednjem veku slovanskega porekla. Opazen je vpliv bližnje Hrvaške in pritok tamošnjega prebivalstva (priimki kot so: Vrhovčak, Bartočič, Dešič, Vrbanič, Golobarič).³¹⁹ Razmerja ni mogoče ugotoviti, verjetno pa je bila večina le slovenska. Na to sklepam na podlagi sočasnih urbarjev, ki za podeželje pričajo o pretežno slovenskem življu, manj o hrvaškem. Na etnično mejnih območjih slovenskih in hrvaških dežel je prihajalo do zlivanja obeh »narodov«, zato pogosto ne moremo a priori na podlagi imen ali (redkih) priimkov določiti narodnosti posameznika. Bilo bi krivično pripisovati prisotnost hrvaškega življa le pritoku beguncev v 15. stoletju. Do kranjske osvojitve Bele krajine je bilo vse ondodno prebivalstvo hrvaškega porekla in se je ohranilo še naprej v pozni srednji vek. Kljub stalni asimilaciji ali boljše simbiozi obeh še ne povsem izoblikovanih narodov je le odločal kranjski etnični prostor. Precej se je situacija spremenila v 16. stoletju, ko so prebegi iz Bosne, Hrvaške itd. na določenih področjih izdatno spremenili narodnostna razmerja (Marindol, Poljanč, Vinica). Kako je to vplivalo na mestno prebivalstvo, ne vemo, saj priimki kot so Kos, Sundl, Komolič, Jakšič ali Vranič ne povedo prav veliko.³²⁰ Konec koncev pa je Bela krajina ležala na Kranjskem in njeni prebivalci ne glede na narodnostno pripadnost in jezik so se imenovali kar Kranjci. O etničnih principih se še ni toliko govorilo kot dancs. Manjši del meščanov je bil nemškega porekla. Na to opozarjajo imena kot so Tomaž Swab, Bernard Katter, Gašper Leymtaph (Metlika) ter Hans Segrer, Vid Glasner, Martin Stich (Črnomelj).³²¹ Večjo kariero je naredil le Bernard Katter, ki je sredi 15. stoletja imel v Metliki precejšnjo posest in bil leta 1476 upravitelj »in der Mettling«.³²²

Pozornost zasluži še ena naselbina, ki je v srednjem veku imela nekatere znake trga — Stari trg ali Poljane. Ležal je ob cesti, ki teče od Kočevja preko Starega trga, ob Kolpi do Vinice in naprej po Hrvaški. Ta pot je postala posebno zanimiva šele sredi 14. stoletja, ko so Ortenburžani kolonizirali Kočevsko. Nikdar pa ni mogla

³¹³ Zwitter, o. c., str. 21.

³¹⁴ ANVR, št. 1525, str. 398; št. 1540, str. 403; št. 2048, str. 544—545; št. 2092, str. 557.

³¹⁵ MMK XIV, št. 51, str. 53. AS, listini 1570 december 6 in 1593 september 17. Etnolog, št. 3, str. 28—30; št. 5, str. 31—33; št. 6, str. 33; št. 8, str. 35—37; št. 10, str. 40; št. 11, str. 40—42; št. 15, str. 46; št. 17, str. 46—47.

³¹⁶ AS, Urbar Metlika iz 1610.

³¹⁷ AS, Franciscejski kataster, k. o. Metlika, št. protokola 75, št. cenilnega operata 176.

³¹⁸ MMK XVIII, št. 18, str. 131. ANVR, št. 1601, str. 419. HHSa, listina 1367 junij 23 (prepis ZIMK). Etnolog, št. 14, str. 44—45; št. 16, str. 46; št. 17, str. 46—47.

³¹⁹ ANVR, št. 1540, str. 403; št. 2048, str. 544—545. Etnolog, št. 10, str. 40; št. 11, str. 40—42. IMK III, str. 65.

³²⁰ Etnolog, št. 14, str. 44—45; št. 16, str. 46. AS, listini 1570 december 6 in 1593 september 17.

³²¹ MMK XIV, št. 51, str. 53. ANVR, št. 2092, str. 557. Etnolog, št. 6, str. 33; št. 11, str. 40—42.

³²² Etnolog, št. 5, str. 31—33; št. 6, str. 33; št. 8, str. 35—37. Carniola I, št. 507, str. 232—233.

dobiti take vloge kot jo je imela cesta Kočevje—Brod na Kolpi. To in turški vpadi na Kranjsko v 16. stoletju prav na tem sektorju so omrtvili razvoj Starega trga, ki je poslej kazal obličje nekoliko večje vasi. Prvič se kot trg omenja v podelilni listini Friderika II. Celjskega leta 1421 v zvezi z nekimi kmetijami v Deskovski vasi »*bey unnserm markht Pollen*«. ³²³ Naselje je v novem veku dobilo pridevnik »Stari« v odnosu na mlajšo naselbino (tabor) iz 16. stoletja tik pod gradom Poljane (danes Pregrad), ki je dobila ime Novi trg ali Tržič. ³²⁴ Zato je tudi napak razlagati ime za Metliko (Novi trg) kot antitezo Staremu trgu, ker nosi slednji to ime šele v Poljanskem urbarju leta 1576. Sodeč po listini iz 1421, ki omenja »*unnser burger*« je Stari trg imel neke trške privilegije, ki pa niso ohranjeni, zato tudi ne vemo kdaj jih je trg prejel (morda že v 14. stoletju). Po Simoniču je bila v Starem trgu ustanovljena župnija leta 1221 in leta 1248 podeljena Ortenburžanom, ki je imela jurisdikcijo nad slabo poseljenim kočevskim teritorijem. ³²⁵ Konec 16. stoletja je bilo v »alten marckht« najmanj 19 domcev, ki so v tem primeru zajemali hišo in nekaj zemlje. ³²⁶ Prebivalci so se ukvarjali s tranzitnimi uslugami, a ta dejavnost ni predstavljala edinega načina preživljanja — bistvena je ostala agrarna proizvodnja. Poudariti velja, da je Stari trg skupaj z gradom Poljane, ki je imel zgolj obrambni značaj, predstavljal lokalno gospodarsko središče poljanskega gospostva.

CERKVENA ORGANIZACIJA

Cerkev ima v Beli krajini globlje korenine kot plemstvo, mesta ali kranjska politična uprava. Ko si je patriarh Bertold dal leta 1228 podeliti od Sofije Višnjegorske pravico do izoblikovanja oglejske cerkvene uprave, je posvetil »*in loco Schirnomel ... ecclesiis in honorem sancti Petri principis apostolorum, adiungentes eidem ut de ratione matri et magistre quatuor ecclesias in gremio eiusdem sitas*«. Te cerkve je njegova svakinja Sofija obdarovala s številnimi posestmi, pridržala si je le patronatsko pravico, vso desetino pa je dobila oglejska cerkev, ki jo je smela podeljevati naprej v fevd. ³²⁷ Ker je očitno, da je vseh pet cerkva stalo že pred dnem izstavitve listine, lahko sklepamo, da se je cerkveno življenje že vršilo. Slo. je za lep primer lastniških cerkva, za katere je značilen »ius patronatus« fundatorja. Tak tip cerkvic v 12. stoletju na Kranjskem niti ni tako redek. ³²⁸ Omenjenih pet cerkva je, kot vemo iz kasnejših virov, stalo v Črnomlju (sv. Peter), pri Rosalnicah (sv. Marija), Vinici (sv. Križ), Podzemlju (sv. Martin) in Semiču (sv. Štefan). Kdaj in kdo jih je dejansko postavil? Franc Šumi trdi, da je cerkev v Semiču dal zgraditi ogrski kralj Bela III. (1173—1196), ter se sklicuje na ime, ki ga nosi v virih zagrebškega kapitlja v 14. stoletju — »*ecclesia beatissimi Stephani regis Hungarie de Zemche*«. ³²⁹ To ime je pogosto pri ogrskih in hrvaških cerkvah, medtem ko se izven države ne širi, saj gre za ogrskega kralja in svetnika. Po drugi strani nemški viri govorijo le o cerkvi sv. Štefana, ki bi lahko imela ime po enem od številnih svetnikov istega imena. Pri ostalih štirih cerkvah gre za imena, ki so značilna za 11., 12. in 13. stoletje. Teza o Beli III. kot fundatorju odpade, ker je za časa njegove vlade Bela krajina že bila v dometu višnjegorskih osvajanj. Prav tako je zelo domnevljivo ime, ki ga cerkev nosi le v hrvaških virih, saj so ti nastali zaradi pretenzij zagrebške škofije po obnovi desetinskih pravic na območju Bele krajine, kar so želeli prikazati v starih pravicah in ne nazadnje v imenih cerkva. Menim, da so omenjene cerkve zgradili šele Višnjegorski ali Andeški konec 12. ali v začetku 13. stoletja z izjemo cerkvice v Črnomlju, ki bi bila lahko tudi starejša (starošlovansko

³²³ Deželni arhiv v Gradcu, Notranjeavstrijska privilegijska knjiga I (1564—1568), fol. 270—272' (insert v potrditveni listini kralja Ferdinanda d. 1538 december 8. Wien, ta pa kot insert v potrditveni listini nadvojvoda Karla d. 1567 april 4. Ljubljana, prepis ZIMK).

³²⁴ Simonič, o. c., str. 39.

³²⁵ Simonič, o. c., str. 40.

³²⁶ AS, urbar Poljane iz 1576.

³²⁷ URB II, št. 59, str. 42—43.

³²⁸ Prim. M. Kos — J. Zontar, Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvah 12. stoletja, GMDs XX/1939, str. 236—243.

³²⁹ CD X, št. 353, str. 503. Šumi, AH I, str. 65.

grobščice). Sicer velja, da so cerkve v srednjem veku nastajale le tam, kjer so imele zaledje. V naših primerih to zanesljivo drži: Semič, Vinica, Podzemelj in Črnomelj kot center zgodnje in visokosrednjeveške Bele krajine so središča naselbinskih aglomeracij že pred agrarno kolonizacijo v začetku 13. stoletja.

Zato pa je situacija s cerkvijo pri Metliki oziroma Rosalnicah bolj zapletena. Valvazor pravi, da so templarji tod zgradili tri cerkve, ki jih je ljudstvo zato poimenovalo »die drei Templerherren Kirchen« — Tri fare. Zaradi grabežljivosti naj bi jih okoli leta 1200 izgnali iz Ljubljane in Bele krajine.³³⁰ Obstoja templarjev na Kranjskem ne moremo dokazati. Skoraj neverjetno je, da bi si ta »poslovni« red izbral že v 12. stoletju Ljubljano, ki je bila nepomembno naselje (niti ne mesto). Zato pa so templarji prišli na Hrvaško že v prvi polovici 12. stoletja in si pridobili številno posest v okolici Zagreba, Vrane (njihov sedež) in menda v Pokolpju na hrvaški strani.³³¹ Tri fare bi torej lahko zgradili, vendar ne kasneje kot do 70. let 12. stoletja. Po tem času so Višnjegorski dobili absolutno oblast nad Belo krajino. Toda, če bi cerkve pri Rosalnicah že obstajale in bi bile v lasti templarjev, Višnjegorski ne bi mogli imeti »ius patronatus« tudi nad njimi, ker ne bi bili fundatorji. Po drugi strani bi praviloma morale postati sedež belokranjske župnije Tri fare, saj bi imele najstarejšo tradicijo, a se to ni zgodilo. Templarji so bili okoli leta 1200 na višku svoje moči na Hrvaškem, zato je nesmiselno govoriti o kakšni prisilni zapustitvi ozemlja. Z Valvazorjevo legendo, se ne sklada še nekaj: po ugotovitvah Ivana Komelja so vse tri gotske cerkvice (Tri fare) zgrajene v 15. stoletju, ne pred letom 1400.³³² Neverjetno je, da bi skoraj istočasno porušili tri stare romanske cerkve (o katerih sploh ni sledu), da bi na istem mestu zgradili tri nove gotske. Tako razkošje si je šele v 18. stoletju lahko privoščila Ljubljana! Ljudsko izročilo, na katerega se Valvazor tako rad sklicuje, bi si to zapomnilo prej kot ime in nastanek templarskih cerkvic iz 12. stoletja. Cel srednji vek se imenuje le ena cerkev pri Rosalnicah — sv. Marije (Mater božje) — npr. še leta 1466.³³³ Ostali dve. Glej človek in žalostna. Mati božja sta gotovo na novo nastali šele v 15. stoletju. Do takrat je na tem mestu lahko stal le en sakralen objekt. Tudi ta je nastal sočasno z ostalimi štirimi za časa Višnjegorskih ali Andeških in bil še leta 1228 očitno brez duhovnika, kar ne bi bilo mogoče, če bi jo imeli v oskrbi poslovni templarji, že zaradi desetine ne! Prevlada teza, da ne templarji ne zagrebska škofija niso imeli nobene cerkvene organizacije v Beli krajini v smislu hierarhične povezanosti župnik—škof, čeprav je formalno politično do druge polovice 12. stoletja vendarle sodila v okvir ogrsko-hrvaškega kraljestva. Prav tako ne moremo govoriti o obstoju templarskih Treh far že v 12. stoletju. Bela krajina pač ni bila zanimiva, saj je bila do 13. stoletja nekakšen slabo poseljen pas nikogaršnje zemlje, kot smo ugotovili že zgoraj. Povrh vsega je zagrebska škofija konec 12. stoletja preživljala hudo krizo, iz katere jo je deloma potegnil škof Štefan, ki je zasedel stolico leta 1225.³³⁴ To in politična kriza na ogrskem prestolu okoli leta 1200 so bili glavni vzroki ne le politične, marveč tudi cerkvene zapuščenosti Bele krajine do leta 1228. Cerkvena kriza se je nadaljevala še vse do začetka 14. stoletja, ko je škofijo reformiral naddiakon Ivan. A o tem kasneje.

Tudi Višnjegorski in Andeški za »duhovno hrano« svojih ljudi niso kaj prida skrbeli. Izgleda, da cerkvice niti niso bile vedno zasedene s kleriki, zato se je ljudstvo začelo oddaljevati od katolištva. O tem govori sam patriarh Bertold leta 1228, ko pravi: »populum in regione que Metlica dicitur, existentem errore cecitatis involutum et ritum gentilium quodammodo imitantem gremio ecclesie nostre utpote in

³³⁰ Valvazor XI, str. 383—389. Isto: L. Podlogar, Nemški viteški red v Beli krajini, IMK XVII/1907 (= NVR), str. 152—153. I. Kukuljević, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvat-skoj, Rad JAZU, knjiga LXXXI/1886, str. 11.

³³¹ Kukuljević, o. c., str. 10—17.

³³² I. Komelj, Gotska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1975, str. 286.

³³³ Etнолог, št. 9, str. 37—39: »unser liebem frauen gotczhaws in der Hawen unser pharkirchen in der Medling«.

³³⁴ I. Tkalčić, Priporod biskupije zagrebačke u XIII. veku, Rad JAZU XXXXI/1877, str. 126—128.

conterminiis nostre diocesis constitutum a vero ovili errantem ad viam reduzimus veritatis.³³⁵ Če odmislimo običajno pretiravanje srednjeveških cerkvenih predstojnikov pri opisovanju napak, ki so se dogajale pred njihovim prihodom, da bi njihovo delo izpadlo čim bolje, vendarle ne moremo govoriti kar o poganstvu oziroma staroslovanskemu politeizmu. Zelo verjetno gre za bogomilske vplive, ki so se iz Bosne in Dalmacije širili na zahod in po mnenju nekaterih starejših raziskovalcev dosegli celo znaten del slovenskih pokrajin, zlasti južno Dolenjsko in Belo Krajino. To naj bi dokazoval izraz *error caecitatis* v listini, ki je bil značilen za označevanje patarenske in albigenške herezije v 13. stoletju, tudi v Bosni in v Dalmaciji. Tudi izraz *gentiles* naj bi meril na dualistično pojmovanje manihejsko-bogomilske herezije. Glede na Bertoldovo pravilno formulacijo smemo domnevati, da je bil kot bivši kaločki škof temeljito seznanjen z bogomilstvom na Ogrskem. Njegova akcija pa sovpada s širšimi rekatolizacijskimi poskusi na Balkanu v 13. stoletju.³³⁶ Filijale lastnih duhovnikov morda niti niso imele. Leopold Podlogar sicer trdi, da je med pričami v listini naveden tudi prvi metliški župnik (sic!) neki »*Heinricus plebanus de sancta Maria*».³³⁷ Gre pa za pisarja že pokojnega grofa Henrika Andeškega, župnika Henrika iz Cerkelj na Gorénjskem, ki se omenja med leti 1205 in 1229 v številnih andeških listinah med pričami kot *Heinricus scriptor, notarius, scriba de ecclesia sancte Marie, sancte Marie plebanus* itd.³³⁸

Nova pražupnija je obsegala ozemlje višnjegorske okupacije. Na severu je mejila na teritorij, ki je bil v jurisdikciji kostanjeviškega samostana (bodoči fari Žumberak in Vivodina), na jugozahodu na župnijo Poljane. Patronat nad njo je patriarh Bertold leta 1248 podelil Hermanu Ortenburškemu skupaj z 2/3 desetine.³³⁹ Na zahodu je meja potekala od Miklarij v rahlem loku med Semičem in Planino do višine Laz ter se nato obrnila proti severovzhodu na Gorjance.³⁴⁰ Na tem sektorju se cerkvena meja ni povsem pokrivala z mejo Kranjske. Nova pražupnija se ni zajedala globoko v pragozo na zahodu, zato sta se ozemlja zahodno od črte Miklarji—Rožni dol kasneje v cerkvenem oziru polastili fari Koprivnik in Črmošnjice, ki sta nastali iz prafare Ribnica. Omenili smo že, da je v okvir Kranjske istočasno z Belo krajino in Žumberkom prišla tudi Vivodina. Zato se je tega območja hitro polastil Oglej. Farno cerkev sv. Jurija so zgradili Blagaji, ki so imeli še do leta 1321 patronat. Tega leta so cerkev, ki je bila dedna posest grofov, poklonili kostanjeviškemu samostanu, ki jo je skupaj s faro obdržal do jožefinskih reform v 18. stoletju. Takrat se je fara odcepila od goriške nadškofije in se priključila zagrebški škofiji.³⁴¹ Po določilih listine iz 1228 so jurisdikcijo nad faro v Črnomlju obdržali vsakokratni Belokranjski gospodje.

To obdobje se je končalo januarja 1268, ko je vojvoda Ulrik III. Spanheimski poklonil faro z vsemi podružnicami in pravicami Nemškemu viteškemu redu v Ljubljani na prošnjo prejšnjega župnika Ivana, njegovega vicedoma in kaplana.³⁴² Zakaj prav križevnikom? Leta 1268 je bilo jasno, da Ulrikovo gospostvo na Kranjskem ni več trdno. Poleg Otokarja II. Češkega je bil glavni interesent za Ulrikovo dediščino patriarh, ki je že nekaj let prej prisilil Ulrika, da mu je prepustil posest na Kranjskem, nato pa mu jo je dal nazaj v fevd. Jasno je bilo, da so pri taki politiki dnevi spanheimski Kranjski šteti. Zato je Ulrik Belo krajino, ki je bila kot privatna posest izključena iz teh igric, želel obraniti usode oglejske okupacije. Obrnil se je na Nemški viteški red, ki je sodil med njegove najzvestejše, saj ga je njegov oče Bernard pripeljal v Ljubljano, in mu podelil vso cerkveno upravo Bele krajine ali

³³⁵ Glej op. št. 327.

³³⁶ F. Trdan, O slovenskih bogomilih, Čas VIII/1914, str. 187—193.

³³⁷ Podlogar, NVR, str. 156.

³³⁸ Gradivo V, št. 96, str. 60; št. 156, str. 87; št. 481, str. 239; št. 507, str. 253.

³³⁹ URB II, št. 156, str. 120: *ut iure patronatus ecclesie parochialis in Polan, et duabus partibus decimarum in omnibus novallibus in predio proprietate seu territorio ad castrum Zobelsperc pertinente post obitum felices recordationis nobilis viri Cunradi de Aursperc*.

³⁴⁰ M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem (= Župnije), GMDS XXV—XXVI/1944—1945, karta župnij.

³⁴¹ AS, listina 1321 september 22. Miklavčič, Premik, str. 135—139.

³⁴² GZLj X/9.

bolje — faro Črnomelj. Komenda je bila z množico privilegijev skoraj neodvisna od škofijske organizacije na svojem območju. Odgovarjala je le deželnemu komturju, državnemu mojstru in končno velikemu mojstru. Nekaj takih pravic je redi na svojih gospodstvih podelil sam Ulrik III.³⁴³ Disciplinirani in v dani red je bil garant, da Oglej ne bo dobil vsaj v cerkvenem oziru Bele krajine popolnoma v svoje roke. Obenem je lahko nudil pomoč pri načrtni kolonizaciji in obrambi pokrajine (slednje niti ni bilo več potrebno). Nemški viteški red je torej dobil kompletno cerkveno organizacijo v Beli krajini, kjer ni bilo prostora za druge redove in posvetno duhovščino.

Podlogar in Barle menita, da je red prišel v Belo krajino že pred letom 1268. Barle zagovarja stališče, da so imeli križevniki že vsaj leta 1236 posest v Beli krajini, ker je cesar Friderik II. takrat podelil Nemškemu redu v Avstriji, Štajerski in v »marchia Carniole« posebne privilegije.³⁴⁴ Temu se pridružuje Podlogar, le da prištevja, da so se naselili v »trifarškem samostanu« (ki ga sploh ni bilo), vendar šele 1256, posest so imeli že leta 1236.³⁴⁵ Oba se sklicujeta na privilegij iz 1236, ki pa Bele krajine sploh nima v mislih! Listina je nastala po prepisu privilegija vojvode Friderika Babenberškega za Nemški viteški red na Štajerskem iz leta 1233. Cesar jo je dopolnil le s pripisom »Austrie et marchia Carniole«, ki je bil mišljen za komendo v Ljubljani. Cesar pri tem ni mislil na babenberško Kranjsko, kjer takrat ni bilo nobene komende ali posesti Nemškega viteškega reda. Bila pa je v spanheimski Ljubljani. Zato se lahko strinjamo s Hauptmannom, da je bil na Kranjskem red prisoten le v Ljubljani, ne pa v babenberški Beli krajini.³⁴⁶

Križevnikom moramo po letu 1268 priznati veliko aktivnost. Vse posle so vodili redovni bratje, ki so prihajali iz komende v Ljubljani. Sedež uprave je bil v Črnomlju. Do leta 1279 je vodil župnijo Ivan iz Rogatca,³⁴⁷ po njegovi abdikaciji pa Jakob »plebanus de Serienoel« vsaj do leta 1291.³⁴⁸ Koniec stoletja se je izredno razvilo področje filijale pri Rošalnicih, predvsem zaradi trgovine po cesti Metlika—Novo mesto in nastajajočega Novega trga. Najkasneje v 90. letih se je filijala osamosvojila. Zanimivo je, da sta zaporedi bila prva župnika predstavnika starih ministerialnih familij — Wolrik Črnomaljski in po 1295 Gerloh Hmeljniški.³⁴⁹ Področje okoli Novega trga je okoli leta 1300 prevzelo primat od Črnomlja, kar se je moralo odraziti tudi v cerkvenih zadevah. Čeprav je fara Črnomelj ohranila še v novi vek status nekake nadžupnije, se je že 1296 smatrala »sancta Maria in Nawa« kot samostojna župnija v okviru oglejskega patriarhata. Obe nista bili dolžni dajati izredne papeške desetine, ki se je pobirala leta 1296.³⁵⁰ Obe sta bili na spisku obveznikov oglejskih kolekt leta 1323: »Czerneomel« (marc I et dimidia), »Awa (marc I)«.³⁵¹ Poleg nove fare so križevniki v Metliki začeli graditi sedež reda — komendo. Gradnja je še tekla okoli leta 1310, ko je patriarh Otobon dajal odpustek vsem, ki bi pomagali graditi objekt.³⁵² Uradni sedež križevnikov se je s tem preselil v Metliko, ne pa tudi center duhovnega življenja. Vendar nova komenda dolgo ni bila neodvisna. Tako kot patronat nad župnijo, je upravo nad komendo ohranila ljubljanska hiša, ki je imenovala »pomožne« komturje in se posredno vmešavala v lokalne zadeve. Podružnično komendo je nadzoroval črnomaljski župnik, in komtur vse do 60. ali 70. let 14. stoletja, ko se je belokranjska komenda Nemškega viteškega reda osamosvojila. Prvi samostojni komtur, za katerega vemo, in istočasno metliški župnik je bil neki Mihael leta 1378.³⁵³

³⁴³ GZLj XI/24 in XI/26.

³⁴⁴ URB II, št. 93. Barle, Nekoliko podatkov, str. 49.

³⁴⁵ Podlogar, NVR, str. 155—157.

³⁴⁶ Hauptmann, Erläuterungen, str. 418.

³⁴⁷ ANVR, št. 1477, str. 385.

³⁴⁸ J. Komatar, Ein Copialbuch des Klosters Freudenthal, MMK XIII/1900 (= MMK XIII), št. 46, str. 46.

³⁴⁹ MMK XVIII, št. 17, str. 130—131.

³⁵⁰ K. Kovač, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileja vom Jahre 1296, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, XXX. Band, Innsbruck 1909, prepis — original fol. 23 a.

³⁵¹ G. Bianchi, Documenti per la storia del Friuli I, Udine 1844, str. 592 (prepis ZIMK).

³⁵² ANVR, št. 888, str. 232—233.

³⁵³ HHStA, listina 1378 januar 4 (prepis ZIMK).

Vprašati se moramo še, kakšno razmerje je vladalo med črnomaljsko prafaro in metliško komendo ter posvetno duhovščino oziroma dolenskim naddiakonom. Ta je bil zastopnik oglejskega patriarha glede cerkvene uprave na Dolenjskem. Kljub vsem privilegijem Nemškemu viteškemu redu je veljala podrejenost fare Ogleju. Nenazadnje si je Bertold leta 1228 izbral celotno desetino na teritoriju prafare Črnomelj. Iz virov je razvidno, da je red kot upravitelj fare dalj redno papeško desetino vsaj še leta 1370,³⁵⁴ zato pa so bile fare oproščene posebnih dajatev, ki jih je sicer pobiral dolenski naddiakon.³⁵⁵ Te je navadno razpisal patriarh za svoje potrebe. V začetku 14. stoletja posebnega položaja belokranjske Cerkve ni priznaval naddiakon, ki je hotel razširiti pobiranje tudi na Belo krajino. Temu se je uprl ljubljanski komtur, ki se je leta 1320 pritožil patriarhu Paganu.³⁵⁶ Spor se je končal verjetno na zadovoljstvo križevnikov, saj o njem nimamo več nobenih vesti. Zato pa je patriarh ohranil formalne pravice do fare, kar je vidno predvsem v investiturah župnikov v črnomaljsko faro,³⁵⁷ medtem ko je prezentacijo imel Nemški viteški red. To se je dogajalo tudi na prošnjo ljubljanskega komturja, da bi dolenski naddiakon smel razsojati in investirati v fari Črnomelj (1342).³⁵⁸ V večini primerov se je vendarle patriarh osebno pobrigal za tekoče zadeve. Tako stanje je bilo vse do srede 15. stoletja. Zaradi beneške zasedbe patriarhata leta 1420 je bila pretrgana zveza z Oglejem. Pridružila se je še globoka cerkvena kriza, v katero je zapadla zlasti posvetna duhovščina. Tako ni prihajalo več niti do formalnih potrjevanj oziroma imenovanj. Križevniki so se v smislu jurisdikcije osamosvojili od patriarha.³⁵⁹ Stike z Oglejem sta ovirala tudi cesarja Friderik III. in Maksimilijan I., ker je Oglej sedaj ležal na sovražnih beneških tleh. Novo stanje ni bilo po godu obnavljajočemu se dolenskem naddiakonatu, ki si je konec 15. stoletja želel povrniti stare pravice. Spori so prišli tako daleč, da je bil leta 1473 metliški komtur pozvan pred patriarha, da bi izkazal privilegije, po katerih se je odtegoval patriarhovi jurisdikciji.³⁵⁹ Najbolj zagrizen je postal novi naddiakon Mihael Sterleker, prošt v Novem mestu. Točno leto dni po izvolitvi je aprila 1500. pisal patriarhu, da se župniki, ki spadajo pod metliškega komturja, ne zmenijo več za njegovo jurisdikcijo. S komturjevim pristankom odvezujejo od rezervatov in kazni in hočejo te svoboščine, ki so jih menda dobili od generalnega vikarja Bucija de Palmulis, spravi v navado. Zato je predlagal, naj spet postanejo podložni naddiakonu Slovenske marke (t. j. Dolenjske), kakor je to bilo nekdaj. Tako bi se lažje in zagotovo razglasili patriarhovi ukazi.³⁶⁰ Vendar je bilo prepozno. Belokranjske župnije so sicer ostale vse do jožefinskih reform v oglejskem patriarhatu oziroma naslednici, goriški nadškofiji, ne pa tudi v območju naddiakonata.³⁶¹ Ohranile so notranjo samostojnost in bile še konec 18. stoletja kot posebna dekanija s sedežem v Metliki neposredno podrejene patriarhu oziroma nadškofu.³⁶²

Oglejmo si še razvoj posameznih belokranjskih župnij. V 14. stoletju se je najprej osamosvojila in najbolj razvila župnija v Rosalnicah pri Metliki (*ecclesia beate Virginis circa castellum, matrix*). Do leta 1354 so bile ustanovljene njene filijale v Metliki (*sancti Nicolai de foro*), Božakovem (*Marie Magdalene*), Dolenjem Suhorju (*sancti Jacobi*), Jugorju (*sancti Viti*) in Krašnjem vrhu (*sancte Trinitatis*).³⁶³ Torej tam, kjer se je prebivalstvo najbolj povečalo. Podružnične cerkvice ševeda niso imele svojih duhovnikov, razen cerkve v Metliki (sv. Nikolaj). Metliški župnik je bil od konca 14. stoletja istočasno komtur. Leta 1378 je bil Mihael,³⁶⁴ pet let po-

³⁵⁴ Glej op. št. 351.

³⁵⁵ ANVR, št. 1245, str. 326.

³⁵⁶ MHK XVII/1962, str. 79.

³⁵⁷ GZLj X/11 in X/19, ANVR, št. 1321, str. 345 in št. 1498, str. 391.

³⁵⁸ IMK I, str. 6.

³⁵⁹ I. Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v 15. stoletju*, Ljubljana 1908, str. 72.

³⁶⁰ IMK I, str. 18.

³⁶¹ IMK II, str. 75.

³⁶² IMK I, str. 36–37.

³⁶³ Miklavčič, *Župnije*, str. 58–59 in karta.

³⁶⁴ I. Tkalcic, *Monumenta historica episcopatus zagrabiensis (= MEZ) II*, str. 93.

³⁶⁵ Glej op. št. 353.

zneje Henrik,³⁶⁵ leta 1430 Peter,³⁶⁶ 1466 Wolfgang,³⁶⁷ 1475 Volbenk,³⁶⁸ 1493 Jurij,³⁶⁹ in 1536 baron Etazem Turn.³⁷⁰ Število redovnih bratov v Metliki, kjer je bila komenda, ni znano, lajih ni bilo malo. Leta 1378 jih je moralo biti vsaj deset, saj komtur Mihael izpričuje, da je prejel 250 goldinarjev od zapuščine pokojnega celjskega lovca Ranspercha za župno cerkev sv. Marije, kjer je pokopan. Zato pa bodo zanj morali opravljati aniverzarij s kar desetimi duhovniki! Precejšnje število Belokranjčev je bilo vsako leto posvečeno v mašnike. Samo iz Metlike povprečno eden do dva na leto. Podatki so iz 90. let 15. stoletja in zajemajo posvetitve v Čedadu. V nekaj primerih je njihov socialni izvor naveden: Gre za sinove metliških obrtnikov — meščanskega srednjega sloja: Ivan — sin krojača Blaža, Jurij — sin krojača Petra, Primož — sin peka Vida itd.³⁷¹ Duhovni stan je torej tudi med srednjim slojem kljub cerkveni krizi še vedno veljal kot »chic« in varen posel. Omenili smo že, da je bila leta 1444 v Metliki ustanovljena bratovščina Rešnjega telesa. Tipična cerkvena bratovščina je vključila medse meščanstvo in plemstvo — ti so podarili bratovščini večino posesti za razne maše.³⁷² Bratovščina je imela svoj statut, kjer so bile natančno navedene dolžnosti članov.³⁷³

Počasneje so se razvijale ostale župnije in filijale. Prafara Črnomelj je imela sredi 14. stoletja le dve podružnici: v Dobličah (*sancti Iohannis Baptiste de Doblich*) in Otovci (*sancti Irenei*).³⁷⁴ Še vedno je črnomaljski župnik imel odličnejši položaj v Beli krajini, predvsem na območjih fara Vinica, Semič in Podzemelj, manj v Metliki — zlasti ne od konca 14. stoletja, ko je komenda v Metliki postala samostojna. Okoli leta 1500 je Črnomelj že izgubil vodilni položaj, ki ga je od tedaj imela fara v Metliki, kasneje sedež dekanije. Dokler se ni komenda v Metliki osamosvojila, nje bil črnomaljski župnik tudi »podružnični« komtur. Poznamo pa več župnikov, kot drugod. Leta 1300 — Franc,³⁷⁵ po njegovi smrti je župnikoval najbolj razvpiti župnik in komtur Henrik iz Opave od 1336 do 1358, ko je umrl.³⁷⁶ Na izpraznjeno mesto je patriarh Nikolaj investiral Ivana iz Trebnjega, prav tako duhovnika, Nemškega viteškega reda.³⁷⁷ Za njim je vodil župnijo Mihael, ki je abdiciral leta 1383. Nasledil ga je Albert von Swainberg, ki je prišel iz Salzburga.³⁷⁸ Leta 1398 ga je nasledil Ivan (Hans), ki je umrl med 1402 in 1406.³⁷⁹ Nasledil ga je Nikolaj, tega pa Peter, pred 1432.³⁸⁰ V 50. letih je župnikoval Lovrenc Leuschner,³⁸¹ zatem preneha serija virov za Črnomelj. V začetku 16. stoletja je imela župnija kar 15 podružničnih, cerkvic ali kapel, ne dosti manj kot metliška fara. To so bile: sv. Duh (Črnomelj), sv. Sebastijan (pri Črnomlju), sv. Marko (Butoraj), sv. Mihael (Desinec), sv. Toma (Tanča gora), sv. Janez Evangelist (Dobliče), sv. Osvald (Dragovanja vas), sv. Mohor, sv. Marija Magdalena (Tušev dol), sv. Janez Krstnik (Petrova vas), sv. Jernej (Otovec), sv. Jurij (Rožanec), sv. Nikolaj (Stražni vrh), sv. Andrej (Turn) in sv. Ana (Tanča gora).³⁸² Glede cerkve v Dobličah je jasno, da je naddiakon Ivan naredil, leta 1354 napako, ker je cerkev v Dobličah imenoval po Janezu Krstniku namesto po Janezu Evangelistu.

O ostalih treh podružnicah in kasnejših župnijah so viri še bolj obskurni, saj je šlo za tretjerazredne župnije. Leta 1354 je imela župnija v Vinici (*ecclesia sancte*

³⁶⁵ ANVR, št. 1498, str. 391.

³⁶⁶ AS, listina 1430 maj 1.

³⁶⁷ Etнолог, št. 9, str. 37–39. ANVR, št. 2092, str. 557 in št. 2094, str. 557.

³⁶⁸ IMK II, str. 70.

³⁶⁹ IMK III, str. 65.

³⁷⁰ AS, listina 1536 oktober 13.

³⁷¹ Glej op. št. 353 in 369.

³⁷² Prim. Etнолог, št. 14, str. 44–45.

³⁷³ ZALJ, urbar NVR 1490, statut.

³⁷⁴ Glej op. št. 363.

³⁷⁵ GZLj X/11.

³⁷⁶ GZLj X/19 in ANVR, št. 1321, str. 345.

³⁷⁷ ANVR, št. 1321, str. 345.

³⁷⁸ Glej op. št. 365.

³⁷⁹ ANVR, št. 1587, str. 414; št. 1625, str. 427; št. 1671, str. 439.

³⁸⁰ ANVR, št. 1879, str. 500.

³⁸¹ ANVR, št. 2048, str. 544–545.

³⁸² Podlogar, Črnomelj, str. 49–50.

Crucis ... in Vinnicha) podružnico le v Preloki (*capella sancte Trinitatis*).³⁸³ Vemo za dva župnika iz 15. stoletja: Friderik Semenich — član znane belokranjske plemiške familije (1424)³⁸⁴ in Baltazar leta 1480.³⁸⁵ Semiška župnija, (*ecclesia sancti regis Stephani matrix de Senich, de fundacione regis Bele*) je imela sredi 14. stoletja dve podružnici: v Rožnem dolu (*capella sancte Marie Magdalene*) in Gabru (*sancti Primi et sancti Iohannis*).³⁸⁶ Zanimivo je, da so konec srednjega veka držali semiško faro duhovniki, ki niso bili iz vrst Nemškega viteškega reda, med njimi novomeški kanonik Leonard Višnjegorski leta 1496.³⁸⁷ Dve podružnici leta 1354 je imela tudi župna cerkev v Podzemlju (*sancti Martini, matrix*): v Borštu (*capella sancte Margarethe*) in v Adlešičih (*capella ... sancti Nicolai*).³⁸⁸ Poudariti moramo, da so se vse bivše podružnice osamosvojile med letoma 1268 in 1354!

Kakšne so bile meje med župnijami? Sodeč po omembah v virih se niso razlikovale od meja v 18. in 19. stoletju. Meja med farama Metlika in Semič je potekala v ravni črti od Malin približno do Krvavčjega vrha. Zatem je Metlika mejila na faro Podzemelj do izliva Lahinje v Kolpo. Fara Podzemelj je na zahodu mejila na Semič od Krvavčjega vrha do Krupe, nato pa po Krupi in Lahinji, mimo Desinca, ki je ležal v črnomaljski fari, do višine Tribuč na faro Črnomelj. Od tod do Marindola sta mejili fari Podzemelj in Vinica. Slednja je na severu mejila na faro Črnomelj, po črti severno od Obrha, Dragatuša, Podloga, Brdarcev do višine Tribuč. Fari Črnomelj in Semič sta mejili po črti severno od Ručetne vasi, južno od Nestoplje vasi in Vinjega vrha na Krupo.³⁸⁹ Zahodno mejo belokranjskih župnij oziroma črnomaljske prafare smo opisali zgoraj.

Tipičen primer, kako lahko politika izrabí nepomemben srednjeveški spor, je »desetinska vojna« med zagrebškim kapitljem in Nemškim viteškim redom v Beli krajini sredi 14. stoletja. Dogajanje je služilo v 19. stoletju za dokazovanje pripadnosti Bele krajine in Žumberka eni ali drugi državi. Zagrizen boj je nastal v 80. letih 19. stoletja, ko se je žumberška Vojna krajina priključila civilni Hrvaški, čeprav je de iure sodila h Kranjski. Značilno je, da so se zgodovinarji lahko opirali le na en sam, skrajno pristranski vir iz 14. stoletja — statute zagrebškega kapitlja, ki jih je sredi 14. stoletja sestavil glavni pobornik prenovne zagrebške škofije, sposobni naddiakon Ivan iz Gorice na Hrvaškem.³⁹⁰ Vsi zgodovinarji so ločili ta vir od splošnega dogajanja okoli desetine na Hrvaškem, se lovili na posameznih pasusih in zato vedno znova prihajali do napačnih zaključkov. Bistvo spora v 14. stoletju je v pripadnosti desetine eni ali drugi Cerkvi, ne pa v *jurisdikciji* belokranjskih župnij. Franc Šumi pravi, da je bila Bela krajina cerkveno in kulturno navezana na Oglej, obenem pa podrejena zagrebški cerkvi. Nesmiselnost teze opravičuje v »pozabljenih a zapisanih pravicah« Zagreba.³⁹¹ Jasno je, da ima v mislih besede naddiakona Ivana, ki se sklicuje na neke pravice »*ex institutione et ordinacione antiqua*«,³⁹² ki pa niso nikdar obstajale, saj smo že ugotovili, da zagrebška škofija ni imela cerkvene organizacije v Beli krajini. Šumi trdi, da je bil črnomaljski župnik Henrik iz Opave tisti, ki se je prvi uprl Zagrebu in pričel pobirati desetino v lastni režiji. Čudi se, da hrvaška politična oblast ni podpirala zagrebških zahtev — še več, ban je bil v istem času prav tako v sporu s Cerkvijo glede desetine.³⁹³ Pozabil pa je, da je imel pravico do desetine oglejski patriarh, čeprav je vir, poznal. Henrik je moral pobirati desetino, a ne zase, kot trdi naddiakon Ivan, temveč za patriarha

³⁸³ Glej op. št. 363.

³⁸⁴ ANVR, št. 1826, str. 482.

³⁸⁵ IMK I, str. 33.

³⁸⁶ Glej op. št. 363.

³⁸⁷ IMK III, str. 108.

³⁸⁸ Glej op. št. 363.

³⁸⁹ AS, listine 1438 junij 16, 1441 januar 11, 1466 januar 6 in 1510 marec 10. ANVR, št. 1671, str. 439. MMK XIV, št. 54, str. 54. Carniola I, št. 452, str. 26. IMK II, 75–76. Podlogar, Črnomelj, str. 49–50. Miklavčič, Župnije, str. 58–59 in karta.

³⁹⁰ MEZ II.

³⁹¹ Schumi, AH I, str. 82.

³⁹² MEZ II, str. 49.

³⁹³ Schumi, AH I, str. 82 in 86.

oziroma papežal. Glede drugega problema — nezanimanja tedanje hrvaške javnosti, je odgovor lažji. V prvi polovici 14. stoletja je na Hrvaškem obstajal hud odpor, proti desetini s strani plemstva in meščanstva. Gre za prisvajanje višja proizvodnje s strani Cerkve, katerega del so si želeli prisvojiti posvetni fevdalci ali parga vsaj zmanjšati, da bi lahko povečali lastno rento na račun kmetov. Cerkve je že od 13. stoletja zaradi težav s prevozi zamenjavala naravno desetino z denarno, kar spet ni bilo po godu fevdalcem, meščanom in kmetom, saj je Cerkve tako lažje pobrala desetino. Proces pretvorbe naravne v denarno rento je bil dolg in se je po hudih bojih končal šele konec 15. stoletja. V tem obdobju je prihajalo do številnih cerkvenih izobčenj, zato ekskomunicija Nemškega viteškega reda v Beli krajini leta 1350 ni nič posebnega. Zanimivo je, da so fevdalci v 15. stoletju zamenjali cilj — sedaj so se borili za denarno desetino, ki se je na ta način najlažje zmanjšala. Za lažje pobiranje desetine škof in kapitelj v 13. stoletju razdelila škofijo na desetinske kotare: Kotar Metlika (Bela krajina), Žumberak in Sichenstain. V 14. stoletju v sklopu naddiakonata Gorica.³⁹⁴ To je odgovor, zakaj zagrebska cerkev ni dobila politične podpore. S tem si razložimo tudi aspiracije naddiakona Ivana po desetini v Beli krajini. Ker je Cerkve polagoma pretvarjala desetino iz naravne v denarno rento, se je lahko posvetila obnavljanju starega stanja in novim zahtevam. Prevoz desetine ni bil več bistven. Bela krajina je prišla v interesno sfero zagrebske škofije ne toliko zaradi nekdanje politične pripadnosti Hrvaški, kot zaradi geografske in gospodarske navezanosti na vzhod. Prav to je navedlo glavnega izvajalca obnove naddiakona Ivana, da je vključil v desetinsko območje zagrebske škofije tudi Belo krajino in Žumberak. Sklicevati se ni mogel na konkretno dokaz, temveč je navedel le, da to področje pripada zagrebski cerkvi skupaj z desetino: »... in eadem provinciola (Metlika, op. D. K.) et locis ibi adherentibus, esset de pertinentiis decimationis, capituli supradicti, tamquam de existentibus infra limites zagrabiensis dyoecesis usque ecclesiam beatissimi Stephani regis Hungarie de Zemich inclusive, que ecclesia cum sua parochia et capellis circa et extra limites aquilegensis dyoecesis existit parte in illa, et abhinc limites protenditur per cacumen montium versus aquilonem directe quodammodo, ecclesias de Syhenstain, de Syhembergh et de Grachan ad zagrabiensis ecclesie dyoecesi includendo... in nekem drugem mestu: »provinciola Methlice, de Syhenstain, de Syhembergh, et de Grachan cum suis pertinentiis, tamquam infra limites zagrabiensis ecclesie dyoecesi existencium...».³⁹⁵ Pri tem je izkoristil tudi ime semiške cerkve, ki verjetno ni po kraju Stefanu Ogrskem. Ivan je bil vnet decimator, že pred sporom, ki je izbruhnil leta 1339. Skupaj z Gregorjem iz Čazme sta pobirala desetino po Hrvaškem pet let prej.³⁹⁶ Da zagrebska škofija do tedaj res ni imela nobene tradicije v pobiranju desetine po Beli krajini, izkazuje tudi račun papeškega poslanca Jakoba Berengara za zagrebsko škofijo iz let 1332—1337, ki ne omenja nobene belokranjske župnije.³⁹⁷ Zgoraj smo opozorili na desetinsko podrejenost Bele krajine Ogleju, kar je razvidno iz popisov iz let 1296 in 1323. O neupravičenosti Ivanove akcije torej ni dvoma. Oglejmo si še potek spora. Sumi, Podlogar in Barle so povezovali začetek spora z osebo črnomalskega župnika in komturja Henrika. Barle celo trdi, da je ta začel sam pobirati desetino že leta 1330.³⁹⁸ To je že kronološko zgrešeno, ker je postal Henrik župnik v Črnomlju šele leta 1336, ko ga je investiral patriarh Bertrand.³⁹⁹ Isto po njem povzema Podlogar, ki pristavlja, da je bil Henrik iz familije vitezov Črnomalskih.⁴⁰⁰ Tudi to ni res, ker je Henrik izviral iz Opave (Opavia), kot je razvidno iz imena. Oba pa v glavnem zastopata stališče, da zagrebska škofija ni imela

³⁹⁴ J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980, str. 80—87. Glede podobnega spora reda Ivanovec z zagrebsko škofijo glej: CD XI, št. 448, str. 589—591 in št. 486, str. 610—611.

³⁹⁵ MEZ, II, str. 49—50.

³⁹⁶ CD X, št. 120, str. 179—181.

³⁹⁷ CD X, št. 34, str. 43—57.

³⁹⁸ Barle, Nekoliko podatkov, str. 51.

³⁹⁹ GZLj X/19.

⁴⁰⁰ Podlogar, NVR, str. 158.

kakšnih posebnih pravic do belokranjske desetine. Kapitelj se je zaradi (namišljene) krivice pritožil papežu Benediktu XII. in poslal leta 1338 v Avignon vikarja Jakoba in naddiakona Ivana. Ne pozabimo, da je spor sprožil pravzaprav slednji! Marca 1339 sta se vrnila s papežev poslanico, da morajo »njihove pravice« povrniti, kršilce pa izobčiti. Zato je pooblastil topliškega opata Ivana in dominikanskega priorja Ladislava iz Zagreba. Oba sta poklicala po že napravljenem scenariju komturja Henrika v zagrebški cistercij. Toda slednji ni prišel, niti ni poslal zastopnika. Zato je siva eminenca zagrebškega duhovnega zbora naddiakon Ivan predlagal, naj opat Ivan predloži nov rok — 9. november. Takrat se je Henrik zares pojavil. Značilno je, da je na razpravi imel glavno besedo Ivan, ne pa papeževa pooblaščenca. Predlagal je, naj se križevniki odpovedo desetini v Beli krajini, ker ta »spada že od nekdaj pod zagrebški kapitelj«. Presenečeni Henrik si ni mogel misliti, da poleg patriarha predstavlja Zagreb višjo instanco. Prosil je sodišče za premislek. Zedinili so se, naj bo zadnji rok za to 2. julij 1340. V tem času se je Henrik verjetno posvetoval s sobrati, ljubljansko komendo in zastopnikom goriške uprave v Beli krajini. Pripomniti velja, da se ljubljanska komenda, ki je bila sicer nadrejena metliški, ni neposredno vključila v spor. Opogumljen s podporo in poučen s starimi pravicami reda in župnije je Henrik eskiviral dogovorjeni sestanek. Zato so sodniki tega dne prisodili pravico do Bele krajine zagrebškemu kapitlju in poslali vse spise papežu. Kurija je sodbo potrdila in ukazala, naj jo pooblaščenca tudi izvršita. Toda to ni bilo lahko. Poleg Nemškega viteškega reda je vodil kapitelj, zlasti naddiakon Ivan, še številne druge desetinske pravde, tako da ni mogel sodeb takoj realizirati. Šele v začetku februarja 1349 sta poslala papeževa pooblaščenca nekega Egidija v Podgorje, Medjurečje, Ozalj in Metliko. Župnika Vseh Svetih — Leonard in sv. Vida v Ozlju — Ivan sta istočasno v navzočnosti ljudstva izobčila komturja Henrika. To se je baje zgodilo v Metliki, kar pa je malo verjetno. Ukrep ni pomagal, saj kapitelj ni imel nobenih sredstev, da bi nadzoroval izvrševanje kazni. Povrhu vsega zagrebški cerkvi niso bili naklonjeni niti prebivalci Bele krajine. Pooblaščenca sta zato 5. februarja 1349 ukazala, naj se pred zbranim ljudstvom ekskomunicirajo župniki, dokler ne prenehajo pobirati desetine. Izobčenje naj bi se razglašalo vsako nedeljo in praznik. Šlo je za župnike Jakoba (Metlika), Štefana (Črnomelj), Radoslava (Vinica), Marka (Semič), Ditriha (Žumberak) in Leopolda (Vivodina). Vsi so imeli sedež na Kranjskem oziroma v nemškem cesarstvu. Toda ti se niso niti malo ozirali na izobčenje, ki je z novimi in novimi ponavljanji izgubljalo moč in pomen. Poleg že omenjenih so sami pobirali desetino še: Gonslav (Trg), Henrik in Ortolf (Metlika), Tomaž (Črnomelj), Andrej in Konrad (Podzemelj). Končno je vzel stvari v roke besni naddiakon Ivan in zahteval od papeževega legata na Ogrskem, da on kot papeževa avtoriteta prisodi pravice Zagrebu. Za to se je celo sam potrudil v Rim. Legat Gvido je 25. marca 1350 sam izobčil križevnike in obenem še viteze Ivanovce zaradi istih grehov ter naročil hrvaški duhovščini, da še sama obvesti narod o tem. Velika slovesnost se je dogodila v zagrebški škofijski cerkvi sv. Marka 22. julija 1350, ko je bilo izobčenje javno razglašeno in »razdeljeno v mnogih kopijah«. Tako nekako kot danes v Uradnem listu. Očitno je, da so načrti naddiakona Ivana in kapitlja padli v vodo. Občudujemo pa lahko prevejano politiko, ki so jo vodili, da bi dosegli cilj. Spor se je menda nadaljeval še naprej, vendar je s smrtjo naddiakona Ivana izgubil ostrino. Začasno se je leta 1370 končal s premirjem, ko je zagrebški škof Štefan III. izbral svoji škofiji nek pavšalen davek kot priznavalnino namesto desetine. Verjetno pa ga ni nikoli prejel. Kapitelj je znova sprožil spor leta 1513. Križevniki so bili iz istih vzrokov znova izobčeni. Tokrat so zagrebški kanoniki zaigrali na drugo struno. Cesarja Maksimilijana I. so zaprosili, da bi poleg desetine še **reinkorporiral** belokranjske župnije zagrebški škofiji. Obrnili so se tudi na državni zbor za zaščito »svoje desetine«, a je vse skupaj ostalo pri starem.⁴⁰¹

⁴⁰¹ MEZ II, str. 48–56. Schumi, AH I, str. 81–86. Barle, Nekoliko podatkov, str. 51–54. Barle, Še nekaj doneskov o prepiru med križniki v Beli krajini in kapitulom zagrebškim, IMK XI/1901, str. 189–196.

Sedaj je torej šlo za vprašanje **jurisdikcije** nad belokranjskimi župnijami. S tem so bile vse prejšnje zagrebške zahteve presežene. Ni presenetljivo, da so se obrnili na cesarja, saj se je od Friderika III. dalje deželni knez neposredno vmešaval, oziroma vodil posvetne zadeve Cerkve v svojih deželah. V njegov posel so sodile tudi inkorporacije fara (prim. nastanek novomeškega kapitlja). Z morebitno pozitivno rešitvijo, prošnje, bi se Bela krajina cerkveno odcepila od oglejskega patriarhata in priključila zagrebški škofiji (t. j. nadškofiji v Kalocsi). Tako bi Maksimilijan izgubil svojo vlogo pri vmešavanju v Cerkev, saj na Ogrskem ni imel ne politične, ne cerkvene oblasti kot v svojih deželah. Slekoprej bi prišlo do problemov zaradi dualizma v cerkveni in državni upravi Bele krajine. To in pa nasprotovanje zvestih križevnikov, ki bi sicer izgubili del samostojnosti, če bi prišli pod ogrsko Cerkev, je cesarja postavilo na stran Nemškega viteškega reda. Zagrebškim kanonikom se mu niti ni zdelo vredno odgovoriti.

AGRARNA KOLONIZACIJA

Poseljenost Bele krajine v srednjem veku moremo razdeliti v dve obdobji. Prvo se, začenja s staroslovansko naselitvijo ob prihodu, in traja do priključitve h Kranjski. V tem obdobju je bila Bela krajina izrazito slabo poseljena, saj je predstavljala obmejni pas hrvaške države. Posebno pride stanje do izraza po končanih madžarskih vpadih, ko se je začela formirati in krepiti grofija Kranjska. Medtem, ko je bližnji novomeški okoliš zajela naselitev Slovencev, že od 7.—8. stoletja dalje, je Bela krajina doživljala pritok prebivalstva od prekokolpske strani. Slovenska naselitev po premiku meje v 12. stoletju se je ustavila pri Mehovem, oziroma pod Gornjanci ter ob velikih pragozdovih, ki ločujejo Belo krajino od Dolenjske. Na jugu se je tok naseljevanja ustavil okoli Soteske in Kočevskih Poljan, ki sta tvorila nekako zajedno v gozd. To niti ni čudno, saj je tod vodila srednjeveška prometna pot, ki se je preko Črnomlja nadaljevala v prekokolpske predele. Hrvatske⁴⁰² Bela krajina v tem času ni doživljala takega tempa iz, že naštetih vzrokov. Sistematična in obsežna kolonizacija je bila izvedena šele, ko so se politične razmere, z nastopom Andeških ustalile ob koncu 12. stoletja. Zato moramo drugo obdobje srednjeveške kolonizacije postaviti v ta čas. Andeški v tem oziru niso naredili kaj prida. Sistematično koloniziranje so začeli izvajati šele Spanheimi od 1246 dalje, ko so podedovali Belo krajino od Babenberžanov. Nasploh je delo koroških vojvod na Slovenskem eno najobsežnejših (npr. širša okolica Ljubljane). Spanheimi so k temu poslu pritegnili svoje ministre — v Beli krajini verjetno Črnomajlske, Gracarje in po letu 1268 še Nemški viteški red.

Trdimo, da je Bela krajina bila v smislu sistematične kolonizacije v znatnem zaostanku v primerjavi z ostalimi slovenskimi deželami, kjer se je ta faza takrat večinoma že končala. Seveda je temeljno vprašanje, kaj je do 13. stoletja že bilo poseljeno in kaj so kolonizatorji izkrčili povsem na novo. Pri tem moramo upoštevati, da je vse dotedanje prebivalstvo imelo korenine onstran Kolpe — bili so Hrvati. Vendar je naselitev v zgodnjem srednjem veku potekala za obe veji južnih Slovanov vsaj približno enako. Mislim na osnovne poteze naseljevanja novega ljudstva na staro kulturno plast, kar je Bela krajina nedvomno bila.

Novo prebivalstvo je najprej pritegnila zemlja, ki jo je njegov rimski predhodnik kultiviral. Vabila ga je k obdelavi, ki je bila znatno lažja kot tam, kjer je bilo treba npr. gozd na novo krčiti. Opozoriti moramo, da nikakor ne gre za materialno kontinuiteto, torej neposredno zamenjavo poznorimskega prebivalstva s slovanskim! Gre za kontinuiteto kulture tal, na kar nas naveda tudi dejstvo, da v topografskih ne zasledimo nobenih navezav na antična imena. Izjemo predstavlja hidronim Kolpa, ki se v antičnih virih imenuje Colapis. Vendar to ime ni nujno prevzelo belokranjsko prebivalstvo. Lahko se je razširilo iz hrvaškega Pokolpja (bližina Siscie!)

⁴⁰² Kos, Začetki, str. 171—172 in karta.

ali zgornjega toka reke. Bela krajina v pozni antiki ni bila nikoli povsem brez prebivalstva. Znano so sicer le tri poznoantična najdišča, od katerih je najpomembnejše ono na Kučarju pri Podzemlju, ki je bilo verjetno tudi upravno in cerkveno središče belokranjskega prostora v tem času. Gre za starokrščanski kompleks z dvema cerkvama in pripadajočimi objekti. Poleg tega sta poznorimski še postojanki na Velikem Kolečaju in Židovcu. Značilno je, da so vse tri postavljene na prazgodovinske poselitvene točke. V pozni antiki je zanesljivo vsaj naselje na Kučarju imelo vlogo refugija. Ugotovitev, da Bela krajina ob naselitvi Hrvatov ni bila povsem neposeljena, morda podpira hidronim in kasnejši toponim Lahinja, ki bi lahko izviral iz staroslovanskega poimenovanja staroselcev (Vlah). Poleg poznoantičnih poselitenih točk se velja ustaviti pri antični poseljenostni kulturi, ki je nedvomno predstavljala novodošlemu prebivalstvu najbolj zanimivo osnovo za naselitev. Potrjene antične naselbine so bile v Pustem Gradcu, Zorencih, Vinici, Metliki, Podzemlju, Črnomlju, Štrekljencu, Ziljah, Cerkvišču, Krasincu, Otovcu, Tribučah, Mačkovcu in Hrastu.⁴⁰³ Če se natančneje ustavimo pri teh krajih, opazimo nekaj zanimivih sledi. V prvi vrsti gre za kraje, kjer so stale štiri od petih cerkva leta 1228. Jasno je, da tam, kjer ni zaledja, tudi cerkve niso potrebne. Toponim Cerkvišče je po navadi zelo star in ne pomeni le krščanske cerkve, ampak tudi večji antični objekt, ki nima zgolj bivalne naloge, ne glede na to, v kakšnem stanju je. Podobno je s toponimom Pusti Gradac (in Gradac), ki navadno pomeni utrjeno postojanko staroslovanske dobe. Velja omeniti, da so se Slovenci, pa tudi Hrvati, radi naseljevali na območju predсловanskih najdišč: Mačkovec, Hrast in Štrekljavec so na novo nastali v rimski dobi ob cesti, po kateri se najhitreje pride do Dolénské. Na splošno je rimska doba opustila višje ležeče predele Bele krajine in poselila nižine. Na te ugotovitve se navezuje tudi staroslovansko grobišče ob farni cerkvi v Črnomlju in na Šadežu, ki sodijo v 10. ali 11. stoletje.⁴⁰⁴

Če torej zaokrožimo stanje prve slovanske poselitve kot nam govore arheološke najdbe, moremo reči, da se je prebivalstvo usmerilo na že kultivirana tla rimske dobe v aglomeracijah okoli Podzemlja, Vinice, Črnomlja, Metlike, Dragatuša, Gradaca ter v bližini poti Črnomelj—Mehovo (Štrekljavec, Hrast itd.). Gre za nižinski svet, ki je veliko primernejši za ekstenzivno poljsko tehniko kot hribovitejši in porasli svet na zahodu, jugovzhodu in severovzhodu.

Se več podatkov o starejši naselitvi do 12. stoletja dobimo iz toponimov. Razen krajev kot sta Gradac in Pusti Gradac, govorijo o starejši poseljenosti krajev toponimi vasi, ki se imenujejo po gozdu, zlasti listnatem, ki je imel koristno vlogo v gošpodarskem življenju naseljencev (listje, sadeži, divjad itd.). Omenimo najprej, že znani Hrast pri Jugorju, ki se omenja leta 1447, Hrast pri Vinici (1342), Grabrovec (1447), Črešnjevec (1342), Praproče (1340), Gaber (1354), Lipovec (1334), Jelševnik (1300) in Staro Lipo (1490). Prav tako sta starejša toponima Brezje (1490) in Brežovica (1462), toda oba označujeta obenem nekvalitetno zemljišče, tako da za prvo poselitev verjetno ne prideta v poštev. Med starejše toponime sodijo tudi tisti, ki so dobili ime po terenu oziroma njegovih značilnostih: Kal (mlaka) leta 1334, prav tako se po vodi, ki je bistvenega pomena, imenujejo Loka pri Črnomlju (1341) — tu je bila rimska naselbina, Lokve (1441), Rožni dol (1354), Dolenji Suhor (1490) itd. Na hrvaške toponomastične posebnosti opozarja ime Dragatuš (1359), Krupa (1312), Radovića (1354) itd. Sled romanskih Vlahov zasledimo v toponimu Božakovo (1354). Vidimo, da prve omembe krajev segajo šele v 14. in 15. stoletje. Seveda ne moremo po tem sklepati, da so bile vasi poseljene šele v teh stoletjih, ker zaradi pomanjkanja vsakršne uprave do začetka 13. stoletja niso mogli nastati nobeni zapisi v listinah.

O staroslovanskem združnem življenju govore imena kot so Fučkovci, Učakovci, Perudine (1398), Radoviči (1466), Svržaki (1468), Vidošiči (1406), Vranoviči

⁴⁰³ Dular, ATS, str. 32—33.

⁴⁰⁴ Dular, ATS, str. 34.

(1444), Brdarci (1463), Adlešiči (1354), Dragoši (1447), Pribišje (1375) itd. Slabo poseljenost v tem obdobju, pa tudi kasneje, ugotavljamo ob samem toku Kolpe, zlasti na jugu, z izjemo okolice Vinice, ki je zaradi možne prometne poti preko Kolpe imela geografsko ugoden položaj. Od Starega trga do približno Marindola je bil breg Kolpe preveč neugoden za naselitev, zato ni tod nikdar, niti dandanes, prihajalo do večje kolonizacijske aktivnosti. Ne moremo pa se nasloniti na zemljiško razdelitev in oblike vasi v Beli krajini, vsaj ne v taki meri kot drugod. Vzrok najdemo v izrazito kraškem, vrtačastem terenu, ki ne dovoljuje nastanka posebnih, značilnih tipov vasi in poljske razdelitve, temveč je odvisen v največji meri od terena. V prostor hrvaške poselitve morda lahko postavimo še kraje, kjer je, že v srednjem veku, izpričana večja vinogradniška aktivnost. Gre za kraje, ki so dobili ime po goricah (gore, vrhi, vino): Vinomer (1424), Tanča gora (1457), Talčji vrh (1388), Krašnji vrh (1354), Belčji vrh (1458) itd.

Generalno vzeto so bila do okrog leta 1250 poseljena naslednja področja: okolica, Podzemlja, Vinice, Dragatuša, Črnomlja, Gradaca in, deloma Metlike. Gostota poseljenosti je bila izredno majhna, čeprav je šlo za najboljšo belokranjsko zemljo. Seveda vse našete vasi niso nastale že v 7. ali 8. stoletju. Skupni imenovalec vseh je, da so lahko nastale enkrat do sredje 13. stoletja, vprašanje, pa je, kdaj. Poudariti velja, da je bilo skoraj neposeljeno področje jugovzhoda, jugozahoda, severozahoda, zahoda in severovzhoda Bele krajine, — poseljen je bil torej le ozek pas, ki poteka od Štrekljevca do Vinice ter od Črnomlja do Metlike. Tudi velikost naselij je morala biti znatno manjša kot v poznem srednjem veku, ko je že prihajalo do presežkov prebivalstva, ki so jih deloma ustavili turški vpadi.

Kolonizacijski boom je Bela krajina doživljala šele od sredje 13. stoletja dalje. Poleg starejših poselitvenih območij so nastajala nova, predvsem v okolici Semiča, na področju okoli Starega trga, Sinjega vrha, severno od Metlike in Črnomlja.

Glavni vir je špet onomastika. V tej fazi so nastajali toponimi, ki imajo za osnovo vas, poleg tega pa še osebno ime ali pridevnik. Tak tip je drugod na Slovenskem prevladoval od 9. do 12. ali 13. stoletja. Ker pa prvi dotok slovenskega življa izvira šele iz 13. stoletja in je do aktivne kolonizacije prišlo v istem stoletju, so tudi ta imena v Beli krajini mlajša. Gre za naselja, ki so strnjeno nastajala v severni ter (pomešano s starejšimi vasi) v srednji Beli krajini. Najstarejši podtip je varianta »osebno ime — vas«. Ime je lahko prevzeto po fevdalcu, ustanovitelju, ministerialu, županu, najuglednejšem kmetu itd. V naših primerih je oseba praktično nedoločljiva. To so: Bojanja vas (1423), Bereča vas (1309), Dragomlja vas (1468), Slamna vas — iz antroponima Slav — Slawndorf (1431), Jerneja vas (1536), Mihelja vas (1447), Petrova vas (1462), Dragovanja vas (1359), Brašljevec — Braslasdorf (1427). Drugi podtip tvorijo imena, ki izhajajo iz pravnih razmer: Sodji vrh (1477), Sadinja vas (1536), Kašča (1428), Vavpča vas (1423).

Za mlajša naselja gre pri naseljih kot je Stranska vas (1381), glede na Krpu, ki je starejša. Tak zaselek navadno nastane pri starih jedrih: Ponekod najdemo oznako »vas. (dorf) le še v nemških zapisih: Planina (Stopollsdorff) — 1462, Rosalnica (Rosendorf) — 1490. Toponimi, ki so nastali iz osnove Rosen — so značilni za 13. stoletje (Rožemberk itd.). Rosalnice so nastale kot agrarna naselbina sorazmerno pozno. Še leta 1295 se je to področje imenovalo preprosto »log«, kar pomeni teren ob vodi: »ecclesia sancte Marie in Metlika apud Augiam iuxta fluvium Culpe«. Očitno je, da gre za cerkev v Rosalnicah, ki tedaj še niso imele imena. Nasploh gre pri uveljavitvi toponimov za daljši proces.

Isto je z imeni na »selo«: Šela pri Otovcu (Gschliess), Nestopljā vas (v virih Nepleinsgeschies) — 1414 itd.

Mlajša so naselja v oblikah Gorenji-Dolenji. Dolenji Suhor je starejši, saj stoji podružnična cerkev že vsaj leta 1354. Poleg tega se v virih prej imenuje Gorenji Suhor, kar je znak, da je mlajši v odnosu do (Dolenjega) Suhorja. Podobno je z Lokvicami, od katerih je Gorenja verjetno starejša. Drugače je z Gribljami, ki so

bile še leta 1468 le ené. Ti pridevniki označujejo bližino starejših naselitvenih jedër in širjenje kolonizacije poleg njih. Značilno za kolonizacijo Bele krajine je, da so novozgrajene cerkvice 14. stoletja stale večinoma v starejših vaseh: Radovici, Adlešičih, Bórštu, Gabru, Semiču, Dobličah, Preloki, Božakovem, poleg že naštetih! Okoli se je skoncentrirala mlajša poselitev. Ugotovili smo, da se je mlajša kolonizacija usmerila večidel v severno polovico pokrajine, medtem ko je južna ostala slabše poseljena. Velik porast je viden v severovzhodni Beli krajini (Nemški viteški red!), med Osojnikom in Dragatušem, manj okoli Podzemlja.

Velja pripomniti, da se je število kmetij po vaseh v srednjem veku precej spreminjalo. Najstarejše in največje so še delile tekom stoletij, odvisno pač od dedovanj, prodaje itd. Nove so si širile obseg s krčenjem slabše zemlje, travnikov in gozda. To je trajalo, dokler je velikost posameznih delov še dovoljevala, oziroma dokler je bilo na voljo še kaj zemlje za krčenje. Proces se je končno ustavil na točki, ko je velikost hube (kmetije) prišla na minimum za preživljanje ene družine. Zato moramo upoštevati, da je kmetija (huba) v 13. stoletju lahko dvakrat ali večkrat večja od one v 15. ali 16. stoletju. Seveda to ni pravilo, lahko pa služi kot sugestija pri pregledu dinamike posesti v srednjem veku, saj delno opravičimo pomanjkanje pisanih virov, ki bi pojasnili stanje v urbarju. Delitve »prahub« v Beli krajini zlasti lahko pripisemo kmetijam, ki so bile kolonizirane načrtno (npr. one v lasti Nemškega viteškega reda v Rosalnicah itd.).

Obdobje visoko srednjeveške kolonizacije se je nehavalo konec 14. stoletja. V naslednjih obdobjih se je izčrpavala najkvalitetnejša zemlja. Gospodarskim težavam so se pridružile še naravne nesreče, epidemije, ki so v intervalih nekaj desetletij pustošile po Evropi. Temu se danes reče »enoten evropski prostor«. Zanesljivo vemo npr., da je leta 1466 velika epidemija kuge, o čemer govori pripis v dataciji neke listine kaplana Kristijana v Kranju: »*Geben ist im 1466 jare dazzu Laybach grosser sterb were und hie im landt vberall*«. Trend rasti prebivalstva se je umiril. Vplivali so še turški vpadi, vsaj s psihološkega vidika, in konec srednjega veka opazimo znake latentne krize, ki je Belo krajino definitivno uvrstila na marginalije Kranjske. Vendar opustelost niti ni bila tako velika kot bi pričakovali na najbolj ogroženem koncu dežele. Od turjaških kmetij je bilo konec 15. stoletja le 15 % pustih. Odstotek se ni bistveno povečal do leta 1509, ko še lahko spremljamo kontinuiteto naseljenecv (glej tabelo). Podobno je bilo, na komendskem gospodstvu leta 1490. To pa je »normalen« odstotek v Evropi 14. in deloma 15. stoletja. Turškim nasilstvom ne moremo pripisati vse krivde za opustelost in kasnejšo bedo Bele krajine, kot se je to v našem zgodovinopisju prerado dogajalo. Zares je trpel le ozek pas ob vpadnicah — predel od Metlike do Mehovega, ki je predstavljal običajno vpadnico 15. stoletja. Notranjost Bele krajine sta presekala le dva vpada! Tako si razložimo obstanek gotskih »Treh far«, ker so bile Rosalnice nekoliko izven poti turških tolpc (cesta Jurovski brod—Metlika). V prid tej trditvi so večinoma opustele turjaške hube med 1485 in 1509 v Dolah, Jugorju, Koroški vasi in Mehovem. Vpadne poti se menjajo v 16. stoletju, ko postane interesantnejša vpadnica preko Kostela ali Poljan na Kočevje.

Turki so s svojo prisotnostjo vplivali, da se je ustavilo priseljevanje iz Kranjske, vendar ne povsem. Še vedno zasledimo ljudi, ki so prihajali s Kočevskega! Kot lahko sodimo po imenih iz urbarja leta 1490 (Radinković, Popković), je bilo več prebegov z vzhoda.

Oglejmo si še nekaj številc. Na turjaških kmetijah je med 1485 in 1501 ostalo 44 % istih oseb ali vsaj sorodnikov, med 1501 in 1504 celo 92 %, med 1504 in 1509 75 % (glej tabelo Kontinuiteta poselitve v turjaškem uradu...). Torej se prebivalstvo še zdaleč ni tako zmanjšalo, kot je zapisano v poročilih, ki govore o deset in deset tisočih ujetnikov. Prihajalo je do masovnih in hkratnih migracij oseb iz kmetije na kmetijo, iz vasi v vas. Daleč so prevladovale družine ali gospodarstva s povprečno

	1485	1501	1504	1509	1510
OBRH	Laure Malentsch Vide Staler Thunitsch Crise Malentschiz ⁸ Martin Koczor	Laure Malentsch Micklaw weber Marin ¹ Laure Malenntsich Laure Malentschitsch ... Martin Koczor Mathia Sladina ⁹ Juri Mathositsch Michl Gregor Hertzt ... Michl Prünüta Marko Linhart ¹¹ Hannse Webar Michl Jerney Pheillschifftr Linhart-weber Pollackh ¹² Vrbän	Laure Malentsch Micklaw weber Marin ¹ Laure Malenntsich Laure Malentsch ... Martin Kocz Mathia Sladina Juri Mathositsch Michl Gregor Herz ... Michl Prünüta Marko Gerge des Linhart sun Vrbann Michl Jerney Pheillschifftr Caspar Kasstellitz Polacko	Laure Malentsch Mickl weber Mar ¹ Juri Krabat ¹ Mathia Sladina Jursse Mathositsch Michl Gregor Hertz ... Michl Pennüta Marko Gerge Vrbän Michl Jerney Pfeillschifftr Jerne schuster Caspar Kastellitz Polacko	... Michel webar ... Juri Pheyfferer ⁷ Gregor Hartzn ... Michel Premütta Marko Gerge Vrbän Michel Yerney Sterlautsch Yernny schuester Caspar Kastellitz ...
KOČEVJE¹⁰	Symon Paull smid Micklaw des Perecz sun Lenhart wittib ¹¹ Jurse Sheillschifftr Jurse ... Vrbän	Marko Linhart ¹¹ Hannse Webar Michl Jerney Pheillschifftr Linhart-weber Pollackh ¹² Vrbän	Marko Gerge Vrbän Michl Jerney Pfeillschifftr Jerne schuster Caspar Kastellitz Polacko	Marko Gerge Vrbän Michl Jerney Pfeillschifftr Jerne schuster Caspar Kastellitz Polacko	Marko Gerge Vrbän Michel Yerney Sterlautsch Yernny schuester Caspar Kastellitz ...
SEMIČ	Vrbän	Pollackh ¹²	Polacko	Polacko	...

1 Se nadaljuje... des Yban wittib.

2 Enako kot op. 1.

3 Enako kot op. 1 in j.

4 Se nadaljuje... oder Pheifferer.

5 Gre za isto osebo kot leta 1509, le da je Jurij (morda prebeg s Hrvaškega) zamenjal svoj vzdevek Hrovat s Fajfar.

6 Verjetno je Malenčig identičen z Lovrom Melenčem. Se leta 1504 je hasnoval dve hubi in vrt, leta 1510 pa se ne omenja nikjer.

7 Zelo verjetno ista oseba.

8 Se nadaljuje... von Pek smid dint yetz dauon. Morda je ta Mickl kasnejši Mickl Prünüta?

9 Kočevje pri Črnomlju.

10 Spodaj prečitano: »Paul schmide.

11 Mišljeno -- »Linhartova vdova«.

12 V urbarju 1501 posest v Semiču ni posebej navedena. Polak je zapisan med onimi v Kočevju (pri Črnomlju), kasneje pa je jasno, da je imel hubo v Semiču.

	1485	1501	1504	1509	1510
DOLE	Urban	Marn Dewelle Martin Schotbetz	Marn Dewele Martin Schouetz	Marn Dewelle Martin Schobetz	
JUGORJE		Martin Kathre sun Kathra	Martin Kathre sun Kathraa	Martin Kathre sun Paull	
KOROŠKA VAS IN MEHOVO					
ČRNOMELJ		Oswald Jacob Wolff	Oswald Jacob Wolff	Jacob Bok Jerney schuester	
		Vrhn Hornpogn Jannse Vathen	Vrhn von Hornpogn Jannse Schmecker	Laure Jannse Schmecker	

° Zraven prečrtano »Wolff«. Tako kot pri Mihelu oziroma Jakobu Wolffu iz Loke, se je priimek spremenil med 1504 in 1509 v Bok ob metamorfozi: Wolff — Wuk — Wok — Bok.

jim, ni bilo treba odvajati dajatev. Ali pa jih je imel kak sosed za določeno odškodnino v uživanje. Proti koncu 15. stoletja je nastalo protiturško gradišče pri Goleku pri Dragatušu. Značilno je, da je bilo zgrajeno sila preprosto iz priročnega materiala v poplavnem območju.⁴⁰⁶

Stanje belokranjskega prebivalstva se ni popravilo vse do 17. stoletja. Delitev kmetij v večji meri opazimo šele leta 1610. Prebivalstvo se je povečalo šele v 18. in 19. stoletju. Ker ni bilo več prostih zemljišč, je nastal presežek, ki se je končno sprostil v 19. stoletju v ekonomskih migracijah, preko luže ali v zahodno Evropo.

⁴⁰⁶ S. Vilfan, Davčni privolitvi, str. 223–228. A. Pleterski, Gradišče pri Goleku — protiturška utrdba s konca 15. stoletja, ZC XXXIV/1980, str. 295–296. AS, urbarji gospostva Turjak in ZALj, urbar Nemškega viteškega reda.

Zusammenfassung

DIE BELA KRAJINA IM SPÄTEN MITTELALTER

Bis zur Mitte des 12. Jahrhunderts gehörte die Bela Krajina in den Rahmen des Ungarisch-kroatischen Königreichs. Im 12. Jahrhundert, in der Zeit einer allgemeinen Offensive, die über die kroatischen Grenzen vorstieß, schoben die Grafen von Weixelburg in den Jahren zwischen 1135 und 1172 die Grenze nach dem Osten vor. Bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts wurden auf dem gesamten Gebiet der Bela Krajina Kämpfe zwischen dem krainischen und dem kroatischen Adel ausgetragen. Die Bela Krajina war zu jener Zeit nur ein dünn besiedelter, öder und mangelhaft verteidigter Landstrich, wo Feudalherren von beiderseits der Grenze einander bekämpften. Die einzig mögliche Verbindung zwischen den beiden Staaten auf diesem Sektor des deutschen Staates führte von der Krka über Crmošnjice, Semič, Črnomelj zur Kolpa und weiter nach Kroatien. Die Grenze Krains hatte sich eingependelt auf den Flußlauf der Kolpa und den Bach Kamnica (im Süden und Osten). Zu Beginn des 13. Jahrhunderts kam die Bela Krajina unter die Herrschaft der mächtigsten Feudalherren Krains, der Grafen von Andechs. Nach dem Tod Heinrichs von Andechs (1228) bemächtigte sich Herzog Friedrich von Babenberg des Landes, nach seinem Tode aber Herzog Ulrich von Spanheim. Die Bela Krajina war zu jener und zur darauffolgenden Zeit beinahe ein unabhängiges Land; jedenfalls hatte sie den Status einer privaten Eroberung und wurde deshalb nicht in die Verwaltung Krains mit einbezogen. Das machte sich vor allem im Jahre 1277 bemerkbar, als Meinhard von Tirol-Görz Krain in seiner Flagge führen durfte; doch ohne die Bela Krajina, die sein Neffe Albert von Görz bekam. Die Herrschaft Pöllan (Poljane) im Südosten der Bela Krajina gehörte immer in den Rahmen Krains. Die von Görz behielten die Bela Krajina bzw. die »Windische Mark und Möttling« (Metlika) bis zum Jahre 1374, als mit Albrecht IV. der istiche Zweig der Grafen von Görz ausstarb.

Die von Görz ließen die Windische Mark über ihren Hauptmann in Metlika verwalten. Dem Adel und dem Land wurde 1365 ein Privileg eingeräumt, welches bedeutete, daß dieser Landstrich mit der Zeit ein selbständiges Land werden könne. Doch da die Windische Mark nach dem Tod Albrechts IV. als Erbe an die Habsburger fiel, wurde das nie verwirklicht. Das Ländchen behielt zwar einige formale Rechte hinsichtlich seiner Selbständigkeit bei (z. B. sein Landschranngericht, den Namen, den Hauptmann), mußte sie jedoch um das Jahr 1556 endgültig aufgeben. Mitte des 16. Jahrhunderts wurde das Gebiet des Žumberak (Sichelberg) wegen des Vordringens der Uskoken in seiner Nähe zu einer sehr aktuellen Grenzfrage zwischen Krain und Kroatien. Es handelte sich um die nördliche und östliche Grenze der Bela Krajina. Dem Quellenmaterial zufolge wurden die Kompetenzstreitigkeiten um dieses Gebiet nicht beigelegt, bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts hin, als die Grenze zwischen Krain und der Sichelberger Militärgrenze genau bestimmt wurde. Als Grundprinzip galt die Zugehörigkeit des Grundstücks zu der einen oder der anderen Seite. So verläuft die Grenze noch heute.

Die Entwicklung des Adels setzt in Bela Krajina ziemlich spät ein. Es handelt sich hierbei um ein Problem, das im Zusammenhang steht mit der Präsenz der herrschenden Dynastien, den Besitzungen, der Autonomie der Grafschaft bzw. der politischen Verschmelzung mit den Habsburger Ländern. Die Entwicklung des Adels wird in drei Zeitabschnitte aufgegliedert: 1) bis zur Besetzung durch die Grafen von Görz (1277), 2) die Zeit der Herrschaft derer von Görz (1277–1374), 3) die Habsbur-

ger Zeit (von 1374 an). Für die ersten zwei Zeitabschnitte ist Geschlossenheit des Nobilitätskreises kennzeichnend, der keinen Zugang aus Krain duldet (was angesichts der Unterschiedlichkeit der Länder in etwa verständlich ist) und alle Lehen und Besitzungen unter sich verteilte. Nach dem Jahre 1374 macht sich eine aggressive Aktion des Adels aus Krain bemerkbar, der hier zu Besitz gelangen wollte. Einzelnen ist das auch gelungen (z. B. den Auerspergern). Alte Familien konnten diesem Druck, der mit der Wirtschaftskrise im 15. Jahrhundert und den Türkeneinfällen zusammenfiel, nicht standhalten und verfielen eine nach der anderen (die Ritter von Grätz, die von Krupp, von Möttling bzw. von Neumarkt) oder wanderten aus (die von Tschernembl). Vom 16. Jahrhundert an ging das Interesse des Adels an der Bela Krajina zurück, was zur Folge hatte, daß die Zahl bedeutender Feudalherren beträchtlich sank. Eine Ausnahme stellte der Deutsche Ritterorden dar, der als die einzige kirchliche Institution in der Bela Krajina das Gebiet nicht verlassen konnte. Das Aufkommen des Adels in der Bela Krajina dürfen wir zwischen die Jahreszahlen 1200 und 1250 setzen, als einige Familien von Ministerialen immer mehr an Geltung gewannen (Tschernembl, Grätz), was vor allem zur Zeit der Spanheimer und derer von Görz der Fall war. Die wichtigsten Herrschaften lagen im Mittelalter in den Händen des Deutschen Ritterordens, des Landesherren, der Grafen von Auersperg, der Ritter von Grätz und Tschernembl. Bei den ersten drei finden wir größere geschlossene Besitzungen, die wir zum Teil auch einer planmäßigen Kolonisationspolitik im 13. Jahrhundert zuschreiben können. Eine zunehmende Zahl von Ministerialen, die Erteilung von Lehen, die aus dem dynastischen Besitz der Herren ausgeschieden waren, das Aufkommen des Bürgertums sowie wirtschaftlicher Aufschwung hatten eine Spaltung größerer Besitzungen zur Folge. Gerade diese Besitzungen erlebten im Mittelalter eine große Dynamik. Zum Teil wurden sie wieder von großen Herrschaften absorbiert und bildeten eine Grundlage für die späteren Veränderungen in der Struktur der Grundbesitzungen, als im 16. und 17. Jahrhundert neue, größere Herrschaften gebildet wurden, die im Mittelalter keine Kontinuität hatten (z. B. die Herrschaft Pobrežje, eine Gründung des Hauptmanns Ivan Lenković, sowie die Herrschaft Weitnitz).

Die Besiedlung von Bela Krajina können wir in zwei Zeitabschnitte aufteilen: der erste setzt mit der altslawischen Besiedlung an und dauert bis zur Eingliederung in das Deutsche Reich. In dieser Zeit war die Bela Krajina dünn besiedelt. Der Beginn des zweiten Zeitabschnitts wird markiert durch eine umfangreiche Kolonisation nach der Besetzung der Bela Krajina. Das meiste in dieser Hinsicht leisteten die Spanheimer mit ihren Ministerialen und der Deutsche Ritterorden. Im Sinne einer systematischen Kolonisation stand Bela Krajina weit zurück hinter den übrigen slowenischen Ländern. Während die gesamte Bevölkerung bis zum 13. Jahrhundert kroatisch war, kamen die meisten Kolonisatoren vom Westen her und gewannen im Laufe des Mittelalters auch auf dem Lande die Oberhand. Bis zum 13. Jahrhundert erfaßte die Besiedlung meist den kultivierten Boden der römischen Zeit in den Agglomerationen um Podzemelj, Vinica, Črnomelj, Metlika, Dragatuš und Gradac. Es handelt sich dabei um Flachland, das sich für eine extensive Landwirtschaft besser eignet als die Welt im Innern der Bela Krajina. Schlecht besiedelt war die Landschaft an der Kolpa, vornehmlich im Süden. Im ersten Zeitabschnitt beschränkte sich die Besiedlung auf die schmalen Landstriche von Štrekljevec bis Vinica und von Črnomelj bis Metlika. Im 13. Jahrhundert und später erfaßte die Kolonisation vor allem das Gebiet um Semič, Stari trg, Sinji vrh, nördlich von Črnomelj und Metlika. Die neuen Siedlungen lagen meistens verstreut zwischen den alten. Dieser Zeitabschnitt endete im ausgehenden 14. Jahrhundert, als es an fruchtbarem Boden zu fehlen begann. Zu den wirtschaftlichen Schwierigkeiten gesellten sich noch Epidemien und fortwährende Türkeneinfälle. Trotzdem lag das Land verhältnismäßig selten brach: auf der Herrschaft der Auersperger nur zu 15 %, auf der Herrschaft der Kommande des Deutschen Ritterordens zu 22 %. Was die Besiedlung der Bauernhöfe betrifft, so können wir eine starke Umsiedlungsdynamik der Landbevölkerung feststellen. Darauf läßt sich auch die geringe Zahl von Familienmitgliedern zurückführen: in der Herrschaft Gradac (Grätz) gab es zu Beginn des 16. Jahrhunderts auf einem Bauernhof im Durchschnitt nur zwei Erwachsene, die Sakramente empfangen konnten. Die Schuld für die Krise auf dem Lande im 15. und 16. Jahrhundert kann nicht den Türkeneinfällen zugeschrieben werden. Aus den Eintragungen in Urbarien kann geschlossen werden, daß tatsächlich nur ein schmaler Landstreifen entlang der türkischen Einfallswege verwüstet war. Was die Abwanderung aus der Bela Krajina am stärksten verursachte, war die ständige Angst vor den Türken. Am Anfang des 16. Jahrhunderts begegnen wir auf dem Boden der Bela Krajina den ersten Flüchtlingen aus Bosnien und Kroatien, die zu einer wesentlichen Veränderung der nationalen Zusammensetzung einiger Dörfer in der Bela Krajina beigetragen haben. Im 15. Jahrhundert setzt eine mächtige wirtschaftliche Stagnation in der Bela Krajina

ein, die sich bis heutzutage in ihrer wirtschaftlichen Rückständigkeit bemerkbar macht.

Die älteste bürgerliche Siedlung in der Bela Krajina ist ohne Zweifel Črnomelj, das bereits zu Beginn des 13. Jahrhunderts die Kennzeichen eines Marktes aufwies. Der Ort lag an einer wichtigen Straße von Dolenjsko nach Kroatien. Zwischen den Jahren 1228 und 1277 wurde er auch de iure zum Markt erklärt (forum Zernemli). Mit dem Auftreten der Grafen von Görz wurden auch die Verbindungen mit den kroatischen Ländern intensiver, was zu einer erneuten Benutzung der antiken Straße von Novo mesto (Rudolfswerd) über Metlika nach Kroatien führte. Infolgedessen wurde an dieser Straße eine neue bürgerliche Siedlung — Metlika — ins Leben gerufen, entstanden wohl zwischen den Jahren 1277 und 1300. Hier war vom Beginn des 14. Jahrhunderts an der Verwaltungssitz für die gesamte Windische Mark, weiterhin der Sitz des Deutschen Ritterordens sowie das bedeutendste wirtschaftliche Zentrum der Bela Krajina. Beiden Städten wurden noch vor dem Jahre 1335 von den Grafen von Görz bürgerliche Privilegien verliehen, während die Bezeichnung »Stadt« erst Ende des 14. und Anfang des 15. Jahrhunderts zu führen beginnen, was mit dem wirtschaftlichen Aufschwung und der Bedeutung der beiden Städte verbunden war. Die Stadtprivilegien waren denen von Kostanjevica (Landstraß) gleich, war doch Kostanjevica in dieser Hinsicht die »Mutterstadt«. Zur Zeit, derer von Görz beaufsichtigte der Hauptmann der »Windischen Mark und Möttling« als Statthalter des Grafen die beiden Städte. Diese Stellvertretungsherrschaft wurde bis zum Ende des 16. Jahrhunderts beibehalten. Wirtschaftlich konnten sich beide Städte nicht entwickeln. Das potentielle agrarische Hinterland befriedigte seinen Bedarf an nichtlandwirtschaftlichen Konsumgütern durch eigene Handwerkstätigkeit, konnten sich doch die Bauern vom 15. Jahrhundert an keinen Verkauf ihrer Erzeugnisse in den Städten mehr leisten. Deshalb waren sie auch nicht mehr imstande, der städtischen Bevölkerung dort ihre gewerblichen Produkte abzukaufen. Die Bauern nutzten die günstige geographische Lage und betrieben Handel, vor allem Saumhandel, mit Kroatien. Der Adel förderte eine solche Entwicklung, während der Landesherr auf Anregung der Städte hin den bauerlichen Handel immer wieder verbot. So konnte weder die eine noch die andere Stadt wegen des schwachen Hinterlandes richtig gedeihen. Sie blieben provinzielle »Nester« ohne die Möglichkeit einer künftigen Prosperität. Die Stadtbevölkerung war überwiegend slawischer, vor allem slowenischer Abstammung, Kroaten gab es weniger. Überhaupt läßt sich infolge derzeit noch unausgeprägter ethnischer Grundsätze nur schwer von einer nationalen Zugehörigkeit im heutigen Sinne des Wortes sprechen. Einige Merkmale einer bürgerlichen Siedlung wiesen auch Stari trg (Altenmarkt) oder Poljane an der Straße von Kočevje (Gottschée) nach Vinica auf. Doch wegen der Türkeneinfälle im 16. Jahrhundert gerade auf diesem Gebiet konnte der Ort auf keine Weise prosperieren. Trotzdem stellte er das wirtschaftliche Zentrum des südwestlichen Teiles der Bela Krajina bzw. der Herrschaft von Pöllan dar.

Die kirchliche Organisation — dabei denkt man an eine ständige hierarchische Verbindung Bistum — Pfarre und an die Seelsorge — darf erst in den Beginn des 13. Jahrhunderts datiert werden, obwohl einige Verfasser behaupten, daß die Landschaft vorher zum Bistum Zagreb (Agram) gehörte. In formaler Hinsicht mag das wahr sein, in Wirklichkeit aber zeigte das Zagreber Bistum gar kein Interesse an diesem Stück Land. Die Ursprache mit dem Sitz in Črnomelj wurde 1228 vom Patriarchen Berthold gegründet, auf den Wunsch seiner Verwandten Sophie, der Frau des verstorbenen Heinrich von Andechs hin. Der Patriarch weihte die Pfarrkirche in Črnomelj, der vier Filialpfarren in Rosalnice bei Metlika, in Semič, Podzemelj und Vinica unterstellte. Diese Kirchen standen 1228 bereits, wahrscheinlich als Eigenkirchen der Grafen von Weichselberg oder Andechs. Da sie nicht versorgt wurden, wandte sich die Bevölkerung, den Quellen nach, vom Katholizismus ab. Ein starkes Aufblühen der kirchlichen Organisation verzeichnet man zu Beginn des 13. Jahrhunderts, als Herzog Ulrich von Spanheim die Ursprache dem Deutschen Ritterorden verlieh, der einziger Kirchenherr in der Bela Krajina geworden war. Im Laufe des 14. Jahrhunderts machten sich die ehemaligen Filialkirchen selbständig, und ordneten sich ihrerseits neue Filialkirchen unter, eine formale Subordination gegenüber der Pfarre Črnomelj blieb trotzdem bis zur Neuzeit bestehen, als die Kommende in Metlika, zwar bereits um 1310 erbaut, zum Zentrum des geistigen Lebens wurde. Die kirchliche Organisation in Bela Krajina war nicht unmittelbar dem Unterkriener Erzdioconat untergeordnet, sondern lediglich dem Patriarchat in Aquileia und der Landesballei des Deutschen Ritterordens. Die völlige Unabhängigkeit gegenüber dem Unterkriener Erzdioconat und dem Patriarchen von Aquileia bei Ernennung und Investitur erlangte der Deutsche Ritterorden im 15. Jahrhundert. Die Pfarren von Bela Krajina bildeten noch im 18. Jahrhundert ein besonderes Dekanat mit dem Sitz in Metlika, die dem Görzer Erzbistum als dem Nachfolger des Patri-

archats von Aquileia unmittelbar untergeordnet war. Im 14. Jahrhundert entfachte sich zwischen dem Zagreber Kapitel und dem Deutschen Ritterorden in Bela Krajina ein interessanter, doch zu hoch aufgetriebener Streit um die Erhebung des kirchlichen Zehnten. Er brachte jedoch keine Änderung in der Verwaltung, konnte doch das Zagreber Kapitel den päpstlichen Entscheid der Exkommunikation nicht ausführen. Beim Streit ging es im wesentlichen darum, daß Bela Krajina einmal zum Zagreber Bistum gehört haben sollte. Das stimmte nur zum Teil. Im Jahre 1513 entflammte der Streit zum zweitenmal, als das Zagreber Kapitel forderte, daß die Pfarren der Bela Krajina dem Zagreber Bistum inkorporiert würden, wozu jedoch Kaiser Maximilian I. aus politischen und rechtlichen Gründen keine Einwilligung geben wollte.

(prevēdla Madiša Setine)

Ali ste že poravnali letošnjo članarino za zgodovinski oziroma muzejsko društvo in naročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne, »storite to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!«

Ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (telefon: (061) 332-611, int. 210). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov ZC. Do sedaj je izšla v ponatisu že vrsta letnikov revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka iz letnic 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963, januarja 1980 ponatis 18. letnika za leto 1964, septembra 1980 ponatis št. 1-2/1972, decembra 1981 ponatis št. 1-2/1970, marca 1983 ponatis št. 1-2/1968, julija 1984 ponatis št. 3-4/1972, februarja 1985 ponatis št. 1-2/1971, oktobra 1985 ponatis 19./20. letnika za leti 1965-66, marca 1986 ponatis št. 3-4/1971, 1986 ponatis št. 1-4/1952-53 in junija 1987 ponatis št. 1-4/1950 »Zgodovinskega časopisa«.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332 611, int. 210

vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev

Društveni člani po nižji ceni prejemajo osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Za leto 1987 znaša društvena članarina 400 din, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 3000 din. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 1500 din. Popust imajo tudi upokoјenci, dolgoletni člani društva, za katere naročnina s članarino znaša 2250 din. Člani pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društev upravi »Zgodovinskega časopisa« poravnajo le naročnino v višini 2600 (upokoјenci 1950 din), če so članarino za tekoče leto že vplačali pri matičnem društvu.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Vplačilo vseh članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5

Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 63210 Slovenske Konjice Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postf. 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Zgodovinsko društvo za Pomurje, Pokrajinski muzej, 69000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!